

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

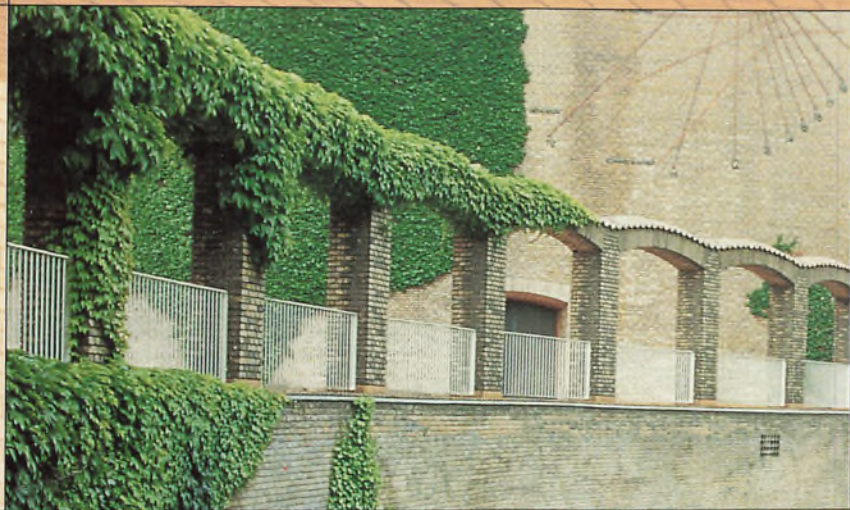
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

BYGNING
KULTUR/20
HÅNDVÆR

Det offentlige bygger og vedligeholder

Kulturarvsstyrelsen
Kulturministeriet

Titel.

Det offentlige bygger og vedligeholder

Udgivet af:

Kulturarvsstyrelsen, Kulturministeriet 2002

Foto:

Ole Akhøj

Niels-Holger Larsen, side 34 og 37

Redaktion:

Lis Jensen, Kulturarvsstyrelsen

Henriette Uggerly, Kulturarvsstyrelsen

Grafisk Tilrettelæggelse:

Monsoon GI

Repro og tryk:

Frederiksberg Bogtrykkeri a/s

Papir:

Novatech Matt

Oplag:

15.000 eksemplarer

ISBN:

87-91298-00-8

Henvendelse om Bygningskultur og Håndværk 2002

Sekretariatet

Bygningskultur og Håndværk 2002

Raadvad 40

2800 Lyngby

Telefon 45 56 53 01

Fax 45 50 52 07

bkh@raadvad.dk

www.bygningskulturog_haandvaerk.dk

Kulturarvsstyrelsen

Slotsholmsgade 1

1216 København K

Telefon 72 26 51 00

Fax 72 26 51 01

kuas@kuas.dk

Raadvad Centeret

Raadvad 40

2800 Lyngby

Telefon 45 80 79 08

Fax 45 50 52 07

raadvad@raadvad.dk

Det offentlige bygger og vedligeholder

Bygningskultur og Håndværk 2002

Indhold

- 5 Forord
af Brian Mikkelsen, kulturminister
- 7 Den røde bygning
af Claus M. Smidt, mag.art og seniorforsker, Kunstakademiets Bibliotek
- 11 Restaurering af Sorgenfri Slot
af Christian Gerlach, arkitekt maa og Charlotte Valerius, arkitekt maa
- 15 En tur i Spanien
af Bue Beck, restaureringsarkitekt maa
- 19 Skælskør's gamle rådhus
af Ole Drost, borgmester, Skælskør Kommune
- 23 Dragørs glemte fyrtårn
af Ove Hermansen, forfatter
- 27 Fuglen og den fattige...
af Nina Hobolt, museumsdirektør, Nordjyllands Kunstmuseum
- 31 "Staten bygger ikke billigt, men den bygger til gengæld godt!"
af Liv Skovholm, cand.mag og leder, Information og Publikum, Post og Tele Museum
- 35 Fæstningen i Rønne
af Niels-Holger Larsen, arkitekt maa
- 39 Kvægtorvet, TV2/Danmark
af Kristian Isager, arkitekt maa
- 43 Det offentlige bygger og vedligeholder – om Holstebro Retsbygning
af Lars Frank Nielsen, arkitekt maa

- 47 Psykiatrisk Hospital i Århus
af Jørn Gade, journalist
- 51 Det offentlige bygger boliger – Københavns Kommunes boligbebyggelse ved Borups Allé
af Hannelene Toft Jensen, koordinator, Kulturarvsstyrelsen
- 55 Aarhus Universitet, Universitetsparken
af Niels Chr. Sidenius, rektor, Aarhus Universitet
- 59 Frederiksberg Slot
af Søren Lundquist, arkitekt maa
- 63 Skagen Station
af Hans Rex Christensen, borgmester, Skagen kommune
- 67 Skolen ved Sundet og friluftsskolen
af Kim Dirckinck-Holmfeld, arkitekt maa og redaktør
- 71 Perler på kysten
af Thomas Kappel, mag.art
- 75 Nænsom bygningsbevaring og forebyggende vedligeholdelse af ældre huse
af Søren Vadstrup, arkitekt maa og centerleder, Nordisk Center til Bevarelse af Håndværk, Raadvad

Forord

af kulturminister Brian Mikkelsen

Vi har i Danmark ca. 300.000 bevaringsværdige bygninger, hvoraf godt 9.000 er fredede. Mange af disse bygninger er opført af det offentlige – kommunerne og staten, herunder ikke mindst DSB, Postvæsenet, Forsvaret m.fl.

Men hvad er det for bygninger, det offentlige opfører? Det er bygninger, som vi møder i det offentlige rum gennem hele livet. Det drejer sig om vuggestuer, børnehaver, skoler, biblioteker og sportsanlæg og senere i livet om tekniske skoler, universiteter, rådhus, stationer, posthuse, kirker mm. – altså bygninger som danner ramme om mange forskellige aspekter af livet, og som påvirker vores forhold til bygningskulturen.

Samtidig ligger disse bygninger som oftest centralt placeret i vore byer og på landet. Det forpligter det offentlige til ikke bare at bygge godt, men i lige så høj grad til at vedligeholde det byggede på den håndværksmæssigt bedste måde.

Men det offentlige har faktisk også bygget meget godt gennem tiderne. Tænk blot på så forskellige bygninger som f.eks. Mastekranen på Holmen, Sindal Posthus og Århus Universitet. Og tænk på de meget fint vedligeholdte bygninger som f.eks. Christiansborg Slotskirke, Lodbjerg Fyr og Århus Rådhus. Alle bygninger som viser vejen, og om hvilke man i dag må sige: godt de gjorde det ordentligt dengang, og godt at de har passet på bygningens siden! Og så er de med til at sætte en

standard – ikke bare for det offentliges praksis, men også for de private.

De bedste offentlige bygninger kan ikke undgå at fremstå som forbilleder for private ejere og bygherrer, og omvendt; hvis ikke det offentlige viser vilje og evne til dels at bygge godt, dels at holde sine bygninger vedlige på en håndværksmæssig korrekt måde, så er udgangspunktet for at få private ejere til at forstå vigtigheden af en kvalificeret vedligeholdelse ikke det bedste. Derfor er det vigtigt, at det offentlige demonstrerer, hvordan tingene skal gøres, og derfor er det ærgerligt, hvis ligegyldigheden skulle melde sig, og ansvarligheden gå fløjten.

Derfor sætter vi sammen med resten af Europa den anden lørdag i september og den følgende uge fokus på bevaringsværdige offentlige bygninger og deres vedligeholdelse. Porte og døre, der normalt er lukkede, bliver i dagens anledning åbnet, og diskussionerne om gode og mindre gode bygninger og deres vedligeholdelse vil forhåbentlig få en større bredde, når mere end 40 lande afholder »European Heritage Days«.

Med årets tema »Det offentlige bygger og vedligeholder« har Kulturarvsstyrelsen, Raadvad Centeret og de mange lokale arrangører forenet kræfterne og sat fokus på det særlige ansvar, som kommuner og stat har over for vor bygningskultur.

Vel mødt til Bygningskultur og Håndværk 2002.

Den røde Bygning

af Claus M. Smidt

De fleste kender uden tvivl bygningen. Skønt den ligger lidt til en side, set fra Christiansborg Slotsplads, er Den røde Bygning ikke til at komme uden om. Kender man til statsforvaltningen, er ingen i tvivl, for her bag de solide mure og den imponerende portal i gavlen befinder det magtfulde Finansministerium sig. Vidste man ikke bedre, kunne man udfra husets store halvrunde fronton vente at finde noget i retning af et krigsministerium. I frontonens midte finder man det kronede kongelige våben flankeret af to vildmænd og foroven Frederik IV's portrætbuste, altsammen på baggrund af et krigerisk opbud af *Æres- og Seyervindings-Tegn*.

I tider, hvor statsadministrationen efterhånden disponerer over snarst sagt enhver større erhvervsbygning på og omkring Slotsholmen i København, er det tankevækkende, at dansk statsforvaltning i knap 250 år kunne klare sig med Den røde Bygning, eller Kancellibygningen, som den også kaldes, før man i 1960'erne atter tyede til at bygge nyt. Den prægtige Kancellibygning – med adressen Slotsholmsgade 4 – opførtes fra 1715 til 21. Man har gennem årene ivrigt diskuteret, hvem der var dens skaber, for byggeriet indledtes, mens hofmarskal Wilhelm Fr. von Platen var rigets overbygningsdirektør, men han afløstes kort efter under titel af generalbygmester af arkitekten Johan Conrad Ernst. I hovedfacadens store halvrunde fronton har Ernst imidlertid for at slå sit kunstneriske fadder-

skab fast sat sin signatur på bygningen. Der står utvetydigt: *IOHAN CONR ERNST ARCH GEN 1719*, så der kan ikke herske tvivl om, at Den røde Bygning er Ernst's værk. Denne iagttagelse er for nylig gjort af Hanne Raabyemagle i forbindelse med Jens Lindhes fotooptagelser af den højtplacerede fronton.

Bygningen har noget af den tyngde, som man kender fra det lidt ældre Operahus i Fredericiagade. Mere nærliggende er det at sammenligne Kancellibygningen med Frederiksberg Slot. Det er således påfaldende, at hovedindgangen, portalen i gavlen mod Slotspladsen, er skabt over samme læst som hovedportalen til Frederiksberg Slot. Bag den omgivende, profilerede ramme finder man, halvt skjult, endnu en ramme med joniske pilastre, en ægte barok komposition med lag på lag, og foroven i den knækkede gavl et kronet spejlmonogram med Frederik IV's navnetræk. Ligheden er ikke så overraskende, for i 1718 fik Ernst kongelig ordre på, at Den røde Bygning ikke skulle fuldføres efter de oprindelige tegninger, men vinduerne skulle have sandstensindfatninger *wie auf Fride-richtsberg*. Netop Frederiksberg Slot var opført af Frederik IV i mindet om det Italien, som han havde beundret på sin ungdoms dannelsesrejse, og som han genså på en rejse 1708-9. Ernst deltog som medarbejder ved opførelsen, der fandt sted i to omgange, 1701-3 og 1707-9. Den røde Bygning blev langt

fra så renlivet italiensk som Frederiksberg Slot. Man finder både franske og italienske træk, og dog er udtrykket med en særlig dansk accent. Tag f.eks. de mange vinduesindfatninger, især beletagens med de veksellende fordakninger af runde og trekantede former. Sådanne var yndede i italiensk barok og i øvrigt dem Ernst blev bedt om at kopiere fra Frederiksberg. Vinduerne kom dog til at sidde meget tæt for at skaffe lys nok her i det mørke nord; efter italiensk smag lige lovligt tæt. Den store fronton med Frederik IV's buste i midten leder tanken til Frankrig. Arkitekten Libéral Bruant forsynede nordsiden af Palais des Invalides i Paris, altså et militært kvæsthus, med en tilsvarende kolossal fronton af halvcirkulær form. Måske var det inspireret heraf, at billedhuggeren J. C. Sturmberg lod sig forlede til at udstyre den civile danske administrationsbygning med et sådant opbud af militære symboler, at man snarere skulle tro, at der var tale om en markering af Frederik IV som vinder af Den store nordiske Krig – en beskrivelse, der i øvrigt langt fra er sand, krigen endte nærmest uafgjort – men på den anden side ingenlunde er irrelevant, i betragtning af at billedhuggeren netop konciperede udsmykningen i 1720 ved krigens afslutning.

I tider, hvor man heftigt diskuterer Rigsarkivets placering udenfor Slotsholmen, er det tankevækkende, at Den røde Bygning opførtes i tilslutning til en løngang fra det gamle Københavns Slot, så kongen bekvemt kunne få adgang dels til Kancellibygningen, dels den

med samme sammenbyggede Gehejmearkivbygning. Kollegierne, datidens ministerier, afleverede selvsagt deres arkivalier til det centrale Gehejmearkiv, der siden blev til Rigsarkivet. Alle statens affærer afgjordes indenfor rammerne af Kancellibygningen og slottet, og papirene endte i arkivet for enden af løngangen. Samme løngang var i øvrigt opført et årti tidligere af J. C. Ernst og kom senere til at indgå i det første Christiansborg Slot. Både den og det gamle Gehejmearkiv er bevaret.

Det er de færreste, der kender Den røde Bygning indefra, men der går frasagn om især de kongelige gemakker i beletagens fløj mod Slotspladsen, hvor den enevældige monark afholdt sine møder i Gehejmekonseilet. Særligt det såkaldte Struensee-gemak med flostapeter og Hendrik Krocks loftsmaleri "Retfærdigheden og freden, der kysser hinanden" berømmes. I den modsatte ende af samme etage, i en sidefløj vinkelret på Slotsholmsgade finder man husets prægtigste rum, Rentekammerets gamle Kollegiestue med værdige møbler fra 1700-tallet og et loftsmaleri af Krock, forestillende "Det guddommelige forsyn".

For den, der arbejder i en af statens fredede ejendomme og ikke altid synes, at det store forbillede lever op til de forpligtelser, det har som ejer af ældre, værdifulde huse, er det en fornøjelse at konstatere, at Finansministeriet ikke alene holder Den røde Bygning tæt på tag og fag, men i det hele passer forbilledligt på det smukke bygningsværk.

Restaurering af Sorgenfri Slot

af Christian Gerlach og Charlotte Valerius

Slots- og Ejendomsstyrelsen er i disse måneder ved at afslutte et større restaureringsprojekt på Sorgenfri Slot, der har omfattet tagudskiftninger, facade- og vinduesistandsættelser mv. Projektet gennemføres i samarbejde med David Bretton-Meyers Tegnestue.

Sorgenfri Slot blev opført som landsted for grev Carl Ahlefeldt af den tyske arkitekt Francois Dieussard i 1705-06. Den daværende bygning blev udformet som et trefløjet anlæg i hollandsk barok, to etager høj og udført i bindingsværk med en halvstens skalmuring.

Francois Dieussards bygning var først og fremmest kendetegnet ved sit utraditionelle men meget virkningsfulde arrangement med den dobbelthøj og gennemlyste sal i midten af hovedfløjen. De upraktiske konsekvenser heraf – dvs. direkte ankomst ind i det repræsentative rum og adskillelsen af anden etages nord- og syddel, har tydeligvis været af sekundær betydning i forhold til den æstetiske effekt. Herudover har bygningen fulgt tidens barokideal, både hvad angår facader og interiører.

Efter Ahlefeldts død i 1722 fulgte flere ejere på Sorgenfri Slot. Det kom første gang i kongeligt eje i 1730, da Christian VI overtog det. Da slottet i 1746 ophørte med at være sommerresidens for Kongehuset overgik anvendelsen til fyrstinde Sophie Caroline af Ostfriesland, der købte det i 1756.

Laurids de Thurahs Slot

Fyrstinde Sophie Caroline lod arkitekten Laurids de Thurah forestå en større ny- eller ombygning af Sorgenfri. Bygningen var i meget dårlig stand, og man mener Thurah lod slottet nedrive, så kun kælder og fundament stod tilbage. På dette fundament opførte han en ny grundmuret bygning af samme udstrækning som den forrige, stort set med den samme ruminddeling blot i én etage med en udnyttet manzardetage over hovedfløjen. Midt på hovedfløjens tagryg lod Thurah opsætte en ottekantet lanterne med ur og spir.

Efter fyrstindens død i 1764 var Sorgenfri igen på flere hænder inden arveprins Frederik overtog slottet i 1789. Barok var i mellemtiden blevet håbløst umoderne og regnedes for smagløst. I overensstemmelse med datidens "restaureringsholdning" lod arveprins Frederik sin arkitekt Peter Meyn omskabe det tidligere barokslot til en bygning med nyklassicistisk tilsnit.

Indgrebene var få, men virkningsfulde. De vigtigste ændringer er, at hovedfløjens midterste fag forhøjes med tre fag mod gårdsiden og fem fag mod havesiden. Mod gårdspladsen krones de tre fag med en frontispice. Sidefløjenes sadeltag hæves til manzardtag, og Meyn lod desuden en balustrade opføre i niveau med stueetagen mod gårdspladsen.

Mere end 100 år senere, i 1898 er slottet igen stærkt medtaget. Arkitekten Ferdinand

Meldahl fik til opgave at istandsætte og indrette slottet til sommerresidens for den senere kong Christian X og dennes hustru, dronning Alexandrine. Den mest synlige ændring er opførelsen af endnu en tilbygning. Denne bestod af en inddækning af Meyns balustrade mod gårdspladsen, udført som en veranda i glas og støbejern. Glasverandaen udfyldte en indlysende funktion; muligheden for at passere have salen uden at færdes i det fri.

Siden Chr. X's død i 1947 har slottet været bolig for arveprins Knud og arveprinsesse Caroline-Mathilde. Efter arveprinsessens død i 1995 har hovedslottet stået ubeboet.

Den igangværende restaurering

Sorgenfri Slot har undergået mange ændringer gennem de næsten 300 år, der er forløbet siden slottets opførelse i begyndelsen af 1700 årene. Også ved den nu gennemførte restaurering er der sket ændringer, dog langt fra så markante som flere af de tidligere. Alligevel vil de trufne valg kunne give anledning til debat.

I 2001 påbegyndte Slots- og Ejendomsstyrelsen en omfattende udvendig restaurering af tag, fag og facade samt de nære ydre arealer. En restaurering handler ud over istandsættelse af overflader, om at træffe en række bevidste valg og dermed også fravalg af løsninger. Der findes ingen facitliste, og alle perioder er med til at fortælle bygningshistorien. Alligevel er det vigtigt i forbindelse med en restaurering sagligt at overveje, hvad der skal bevares, hvad der skal fjernes, og hvad der evt. kan tilføjes af nyt uden at sløre bygningsens særegne identitet. Som en følge heraf, har Slots- og Ejendomsstyrelsen sammen med vore rådgivere valgt at fjerne Meldahls glasveranda og Meyns forbindelsesgang til Damebygningen.

Glasverandaen er, som bygningsværk betragtet ikke uinteressant, men det funktionelle behov for glasverandaen er ikke længere til

stede, og dette sammenholdt med muligheden for at lade Sorgenfri Slot fremtræde som Thurahs smukke barokbygning med Meyns senere klassicistiske tilføjelser gør, at glasverandaen må vige pladsen.

Forbindelsesgangen til Damebygningen har ligeledes mistet sin betydning. Hertil kom, at forbindelsesgangens tilstand var så dårlig, at det ville have været nødvendigt at nedrive og genopføre bygningen for at "bevare" den. Det er aldrig uproblematisk at fjerne en historisk dokumentation, men i dette tilfælde opnår slottet sin solitaire beliggenhed som point de vue for enden af slotsalléen på sin bastion, som oprindeligt tænkt og bygget.

Forud for restaureringen er der foretaget en meget omfattende bygningsantikvarisk undersøgelse, som er udført af Nationalmuseets bevaringsafdeling. Samarbejdet mellem Slots- og Ejendomsstyrelsen og Nationalmuseet har været til stor gensidig inspiration og undersøgelsesrapportens konklusioner har kunnet anvendes direkte i restaureringsprocessen.

En restaurering medfører overvejelser i retning af brug af materialer samt håndværksmæssig tradition. Alle facader er således kalkede med jurakalk tilsat sand og efterbehandlet med kalkvand. Vinduer og udvendige døre er alle linoliebehandlede med linolie tilsat kridt og zinkhvidt. Manzarntaget på hovedslottet er omlagt til nyt med sortglaserede vingetagsten lagt på hårdt undertag af brædder og pap. Kobbertage på slottets risalitbygninger og tårn er nylagte i en meget høj håndværksmæssig kvalitet, hvor de enkelte detaljers nytænkning følger 100 årige traditioner. Af de øvrige tage er nogle omlagt med røde vingetagsten.

Skal man følge historiens gang vil der måske igen gå 100 år før den næste store udvendige restaurering. Men forinden venter en snarlig indvendig istandsættelse af lokalerne til brug for kommende brugere af slottet.

En tur i Spanien

af Bue Beck

Hvis man ikke ved bedre, så ligger Spanien i Århus. I øvrigt ganske kort fra Sibirien. Spanien er et gadenavn, som stammer fra de spanske lejetroppers tilholdssted på arealer umiddelbart syd for Mindeporten, der gav adgang til byen fra syd. I folkemunde er gaden blevet helt synonym med den absolut mest dominerende bygning, "Svømmehallen og den kommunale badeanstalt".

Det store bygningsanlæg er et fremragende stykke funkisarkitektur fra stadsarkitekt Frederik Draibys hånd. Han var den første stadsarkitekt i Århus og satte på flere måder sit præg på byen, men Svømmehallen, som blev opført 1930-33, blev hans hovedværk.

Det store, kompakte byggeri har en fast vinduestakt, der får den til at falde ind mellem de omgivende byhuse. Murværket er udført i speciallavede håndstrøgne mørkrøde sten og facadernes hvide stålvinduer omgives af lysere indfatninger i kunstig sandsten. Overalt er anvendt de bedste materialer, taget er udført i kobber og de indvendige trapper i Solnhofen fliser med forkromede gelændere. Byggeriets mest prægnante karakter kommer fra det markant tårn, der tidligere rummede bygningens vandreservoir. Med et stort, lodret neonskilt på siden af tårnet gør badeanstalten sig synlig i bybilledet.

I det indre blev bygningen kølig og rationel i sit materialevalg og farveholdning, men samtidig forunderlig stemningsfuld i sin labyrintiske disponering. Intimiteten i bade-

afdelingen understregedes af lys, lyde og luftfugtighed, og fik med disse måske lidt oversete arkitekturredienser en bevidst kontrast til svømmehallens volumen og skarpere lys. I svømmehallen var farveholdningen til gengæld dristig. Her havde bassinet grønne fliser, salens undervægge var grønne, overvæggene lyst gule og mellem disse fremhævedes balkonstrøgningen med zinoberrød. Loftet var hvidmalet med et blålt midtfeldt over bassinet. Virkningen var fremragende og viste tydelig inspiration fra de nyeste funkisbyggerier i Bauhaus Dessau og kunstteoretikeren Johannes Itten.

Huset var yderst avanceret for sin tid og bygget op med de nyeste tekniske anlæg og en lang række tekniske og funktionelle innovationer. Ud over svømmehallen var der bruseafdelinger, varmluftsbad, dampbad, lysbade, en massageafdeling og to frisørsaloner. Der var opvarmede gulve over hele bygningen og udluftningen sikredes med fem forskellige ventilationssystemer. Der var opvarmet havvand i svømmebassinet og fra loftet kunne dannes kunstig regn til afkøling af hallens luft. De mange tekniske nyskabelser medførte at byggeriet blev dobbelt så dyrt som forventet.

Svømmehal og badeanstalt gjorde en forskel for århusianerne, og stedet var et højt værdsat åndehul i årtier. Den blev brugt af havnens arbejdere, kontorfolk og byens voksende skare af studerende. Den var rammen

om stolte svømmerekorder og udklækningssted for talenter i en periode, hvor dansk svømmesport lå på verdensplan.

I 1970'erne var nedslidningen dog så langt fremskreden, at noget måtte gøres. Samtidig var besøgstallet droppet i bund, for byens borgere havde fået eget badeværelse, og mere moderne svømmehaller i periferien trak i de unge brugere. Man havde samtidig fået et nyt syn på funkistidens bygninger, og her kom kvaliteterne ved Spanien frem i lyset. I 1989 blev bygningen fredet, og herefter stod en gennemgribende renovering på dagsordenen.

Kommunale fritidspolitikker er ofte ren pædagogisk snak. Hvis nabokommunen har en fin facilitet, så må vi også, og helst magen til og lidt større. I renovering af Spanien har Århus Kommune modigt valgt at fløjte med egen stemme. Filosofien var ikke at genskabe en svømmehal som en kopi af forstædernes, men

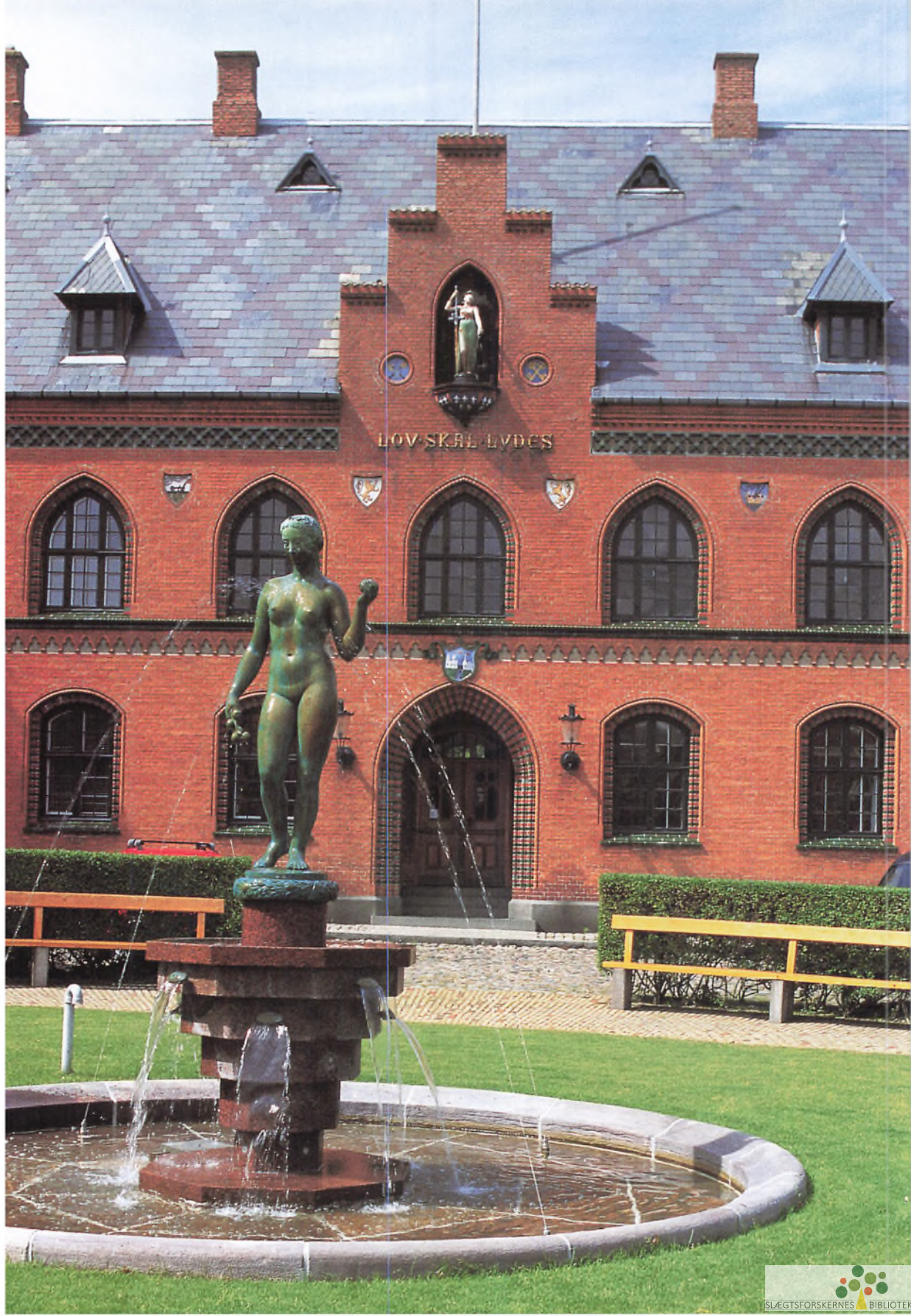
snarere at differentiere og udnytte de særlige potentialer. Resultatet er blevet et anlæg for de eftertænksomme, de adstadige, de helse-søgende, de stemningshungrende, de konkurrenceallergiske. Som et kulturmonument er Spanien igen blevet populært blandt både børn og voksne, netop fordi det er anderledes.

Renoveringen er gennemført med sikker hånd af Arkitektgruppen i Aarhus tilendebragt i 1994. Det store bassin er erstattet af tre selvstændige bassiner til familier, børn og motionister og vandets temperatur hævet. Vipperne og udspringstårnet er fjernet. Det er de største forandringer, men samtidig er helheden bevaret og i den sammenhæng er den oprindelige farveholdning genskabt af konservator Lars Vester. Alene det gør det til en ekstraordinær oplevelse at gå en tur i Spanien.

LOV SKÆL LYDES

Skælskør Gamle Rådhus

af Hans Ole Drost

Den gamle købstad Skælskør er vokset op, hvor den 7 km lange fjord fra Storebælt går ind til Skælskør Nor.

Vest for det smalle løb er der den ældste bebyggelse med bl.a. torv, kirke og skiftende rådhus.

Det nuværende rådhus er opført 1896, da forholdene i det tidligere hus var blevet for trange. Byen voksede stærkt, og man fandt, at der burde bygges et tidssvarende rådhus.

Bygningen blev opført af Skælskør købstad og Sorø Amt i forening – by- og herredsfoged var fra 1819 samme person. Man ansatte arkitekt Frederik C. C. Hansen, der boede i Sorø. Firmaet Thomsen og Sønner havde opførelsen i entreprise.

Den statelige bygning, der udgør den ene side af torvet, har været et flot og beundret byggeri – samtiden benævner dets udseende som ”højtidelig og statelig” – og har også været en nyskabelse blandt de bestående bygninger. Den er stadig – mere end 100 år senere – meget beundret og til stor gavn i såvel hverdag som ved fester.

Den 27. marts 2001 blev det besluttet at frede bygningen. Fredningen omfatter det tidligere råd-, ting- og arresthus med det tilhørende udhus, de tre indre gårde og de omsluttende mure. Udtalelsen fra Det Særlige Bygningssyn lød således: “Bygningssynet finder, at Skælskør tidligere råd-, ting- og arresthus med det tilhørende udhus, de tre indre gårde og de omsluttende mure (1896 af

F.C.C. Hansen) har de kulturhistoriske og arkitektoniske værdier, der kan begrunde en fredning.

Bygningskomplekset er et meget intakt eksempel på tidligere tiders kombinerede råd-, ting- og arresthuse – her med en fuldkommen intakt plan, i stueetagen med borgmester/herredsfogedkontor med egen indgang og arrestforvarerlejlighed med direkte gangforbindelse til de bagvedliggende celler, og på førstesalen med byrådssal, flankeret af tingstue m.v. Samtidig er huset en fin repræsentant for det sene 1800-tals solide og kvalitative, offentlige arkitektur, her i en tidstypisk, gotiserende historicisme, som kommer til udtryk i de kamtakkede gavle og facadens skulptursmykkede gavlkvist, de spidsbuede døre og vinduer og det velbevarede, rigt dekorerede interiør med mønstrede flisegulve, bemalede vægge, buer og lofter samt mørktådet træværk på førstesalen”.

Bygningen er opført i gotisk stil i 2 etager i røde sten og tækket med skifer. Omkring døre og vinduesåbninger findes grønne glaserede sten. På facaden mod torvet er der i flere felter smuk og dekorativ udsmykning i keramik. I en niche i frontispicen over indgangsdøren er den kendte figur Fru Justitia – den blev skænket af godsejerne på Holsteinborg, Borreby, Gerdrup og Basnæs.

Inde i bygningen, der stadig er som det oprindelige, bemærker man, at der er gjort meget for at skabe smukke rum. Der er bl.a.

malede lofter med italienske motiver og i vestibulen er der på gulvet forskelligt farvede stenfliser i mønstre.

Byrådssalen på 1. sal har meget smukt malede lofter, mørktådet træværk og de oprindelige møbler – udskårne egetræsstole med høj ryg og borgmesterstolen med byens våben.

Rådhuset er også hjemsted for politistation og retslokaler. Ejendommen blev i 1938 erhvervet af Justitsministeriet og Skælskør Byråd lejede byrådssalen. I 1980 erhvervede Skælskør Kommune bygningen, men Indenrigsministeriet beholdt retten til brug af retslokaler og politistation.

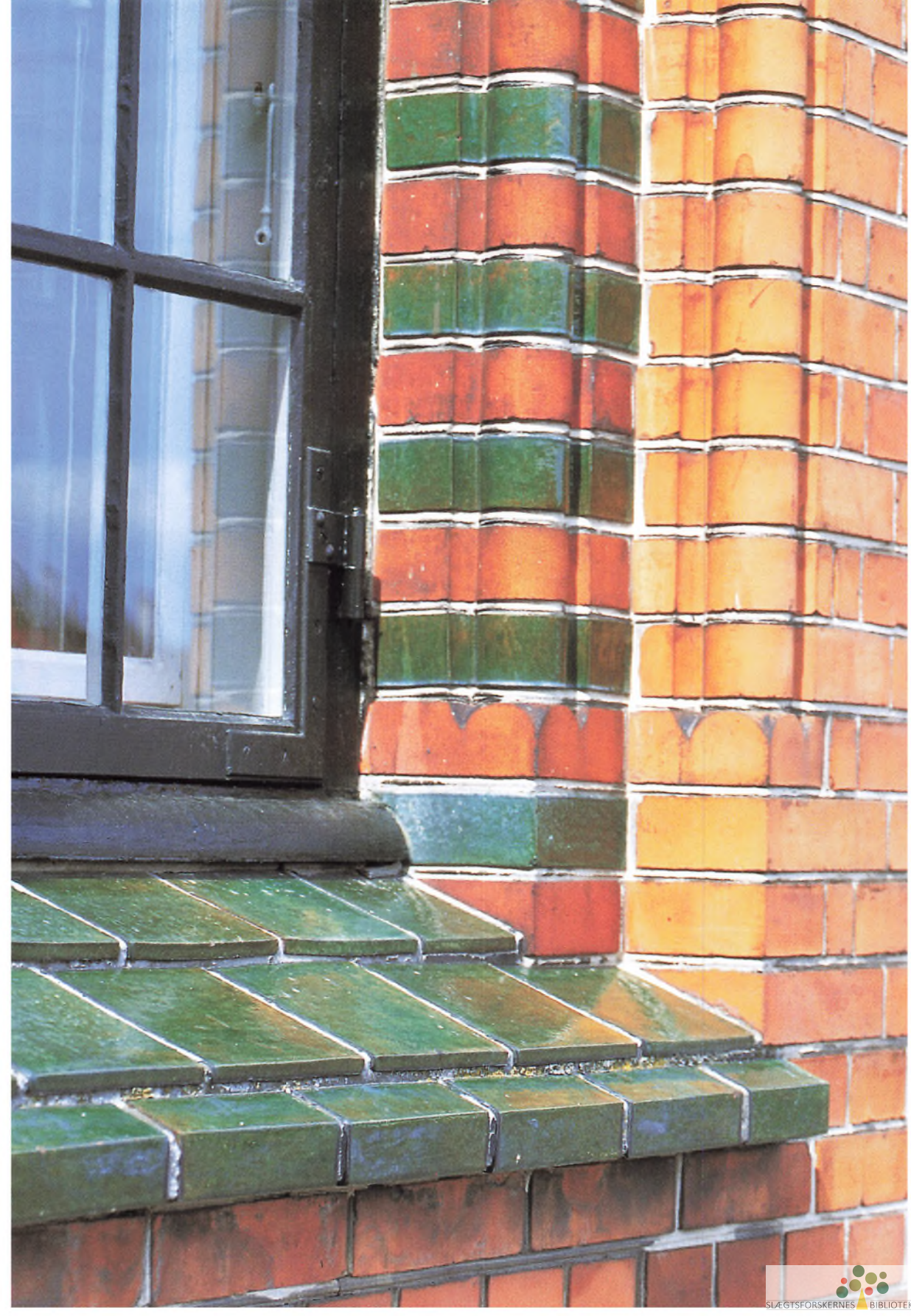
Skælskør Kommune har gennem de sidste årtier udført et større renoveringsarbejde på

bygningen såvel indvendigt som udvendigt. Man føler stor respekt for den gamle bygning, der stadig er i brug ved Byrådets møder – det er rådets hus. Den benyttes ved visser samt ofte til mødevirksomhed. Politistationen er stadig åben i dagtimerne og retslokalerne er stort set i brug hver uge.

Det gamle torv med anlæg og Rådhuset med sin smukke byrådssal danner altid rammen ved officielle lejligheder og benyttes jævnligt ved markering af mærkedage og receptioner.

Som det forhåbentlig fremgår, står bygningen i sin helhed stadig meget smuk. Der er gjort meget for at sikre helheden, og det er en glæde, at der stadig er liv i det smukke gamle hus.

Dragørs glemte fyrtårn

af Ove Hermansen

Øresund har gennem tiderne altid været et forhadet farvand blandt de søfarende. Dette havde flere årsager – ikke mindst den i 1420 indstiftede sejladsafgift: *Øresundstolden*. Som om dette ikke var nok, så var dette smalle farvand fyldt med øer og grunde, der nødvendiggjorde brug af dyrt betalt lodsvejledning samt umuliggjorde sejlads i mørke. I 1772 forhøjedes denne told med en fyrtårnsafgift på 25 % som betaling for indførelse af fyrtårne på land til støtte for søfarten. Det varede dog næsten 100 år før brugerne kunne se, at de fik noget for pengene, og da var Øresundstolden i mellemtiden blevet afskaffet i 1857 efter krav fra de europæiske stormagter.

De første tre fyr blev opsat i 1772, to på Nakkehoved og et i et af Kronborgs tårne, hvorefter man holdt en pause indtil 1836, hvor man opstillede Københavns første fyrtårn på Trekronerfortet samt udlagde Danmarks 2. fyrskib ved Drogden sydøst for Dragør. Herefter blev det muligt også at besejle denne del af Øresund om natten. Talrige grundstødninger overbeviste dog langsomt Fyr- og Vagervæsenet om, at der åbenbart skulle mere til, hvorfor man i 1877 desuden opstillede fyr på Prøvestenen (nær Benzinøen) samt byggede Nordre Røse i sejlrenden ud for Kastrup lufthavn.

Samtidig havde man også vedtaget at udskifte de to sømærker Manden og Konen på Dragørs nordstrand med to fyrtårne. Da beg-

ge tårne eksisterer i dag næsten 100 år efter, at de blev slukket for altid, er der god grund til at trække dem ud af glemslens mørke. I Efterretninger for Søfarende kunne man den 11. december 1877 læse følgende: “Det bringes til offentlig Kundskab, at Fyrene i Drogden og Kongedybet vil blive tændt første Gang den 20. ds... Tæt nord for Dragør By er opført to Tårne med en indbyrdes afstand af 375 meter, hvert med et Spejlapparat, der vil vise rødt, fast Lys, som holdt overét fører midt igennem Hollænderdybet” (farvandet mellem Amager og Saltholm).

De nævnte to tårne (bagfyr og forfyr) fik en højde over havet på henholdsvis 23 m og 13 m, og deres adresser er Stationsvej 15 og Strandstien 84. Sidstnævnte bygning har siden nedlæggelsen i 1906 været i privat eje, hvorfor den måske er mindre relevant i nærværende artikel. Det høje tårn blev derimod kommunal ejendom og har både en spændende fortid og en lovende fremtid. Det var Fyr- og Vagervæsenets direktør, ingeniør C.F. Grove og dets arkitekt Theodor Wéden, der forestod opførelsen. Man købte grunden til det store tårn af en lokal gårdejer for 800 kr., hvoraf de 250 var betaling for braklægnings af sigtelinien mellem de to fyr. Byggeudgifterne for begge tårne beløb sig tilsammen til 15.000 kr. Hertil kom en regning fra den lokale blikkenslager for fremstilling af de to parabolformede metalspejle.

De to tårne havde begge et omliggende jordareal på knap 400 m², men fik kun en funktionsperiode på knap 30 år, idet en forbedring i 1906 af fyret Nordre Røse til et knivskarpt vinkelfyr overflødiggjorde søfolkenes sigtelinie til Dragørs to fyr. De blev imidlertid begge af ejeren, Fyr- og Vagervæsenet, anset for at være usælgelige, men kunne overraskende nok alligevel afhændes til en lokal gas- og vandmester for en samlet pris af 1.100 kr. Forinden var fyrapparatet fjernet fra begge bygninger.

Det skulle vise sig, at den nye ejer havde gjort en god handel, idet han umiddelbart efter solgte det lille forfyr for 1.000 kr. til en politiassistent, der ombyggede og udvidede det til et parcelhus. Dette har også i dag en vidunderlig beliggenhed helt nede ved vandlinien, og man kan i øvrigt fortsat på begge tårnbygninger over hovedindgangen finde det kongelige navnetræk og det oprindelige fyrvindue.

Det høje tårn kan beskrives som en firkantet rød bygning med hvide felter, opført af mursten og er knap 19 m høj. Det er kvadratisk med et flademål på 3,6 x 3,6 m og består af fem etager som afsluttes med et skifertag. De oprindelige vinduer er for længst muret til, bortset fra det øverste, hvor den nordvendte fyrlampe i sin tid var installeret. Dette tårn blev af den nye ejer straks videre-solgt for 800 kr. til det netop oprettede A/S Dragør Gas-, Vand og Elektricitetsværk, som sælgeren i øvrigt var interesseret i.

Formålet med købet var åbenlyst, idet man ombyggede det høje tårn til at rumme et vandreservoir på 30 m³ beregnet til Dragør bys natlige vandforbrug, idet vandværkets pumpeanlæg kun fungerede i døgnets lyse timer. Samtidig byggedes et gasværk og et vandværk på den langt større nabogrund. Byggeudgifterne til sidstnævnte blev det dobbelte af det forventede, hvorfor selskabet ønskede at fordoble prisen på vandforbruget, hvilket blev nedstemt af brugerne. I marts 1921 kom

det forhenværende fyrtårn på kommunale hænder, idet Dragør Kommune i lighed med de fleste andre kommuner i landet foretrak selv at stå for el-, gas- og vandforsyning. Hele herligheden blev erhvervet for 520.000 kr.

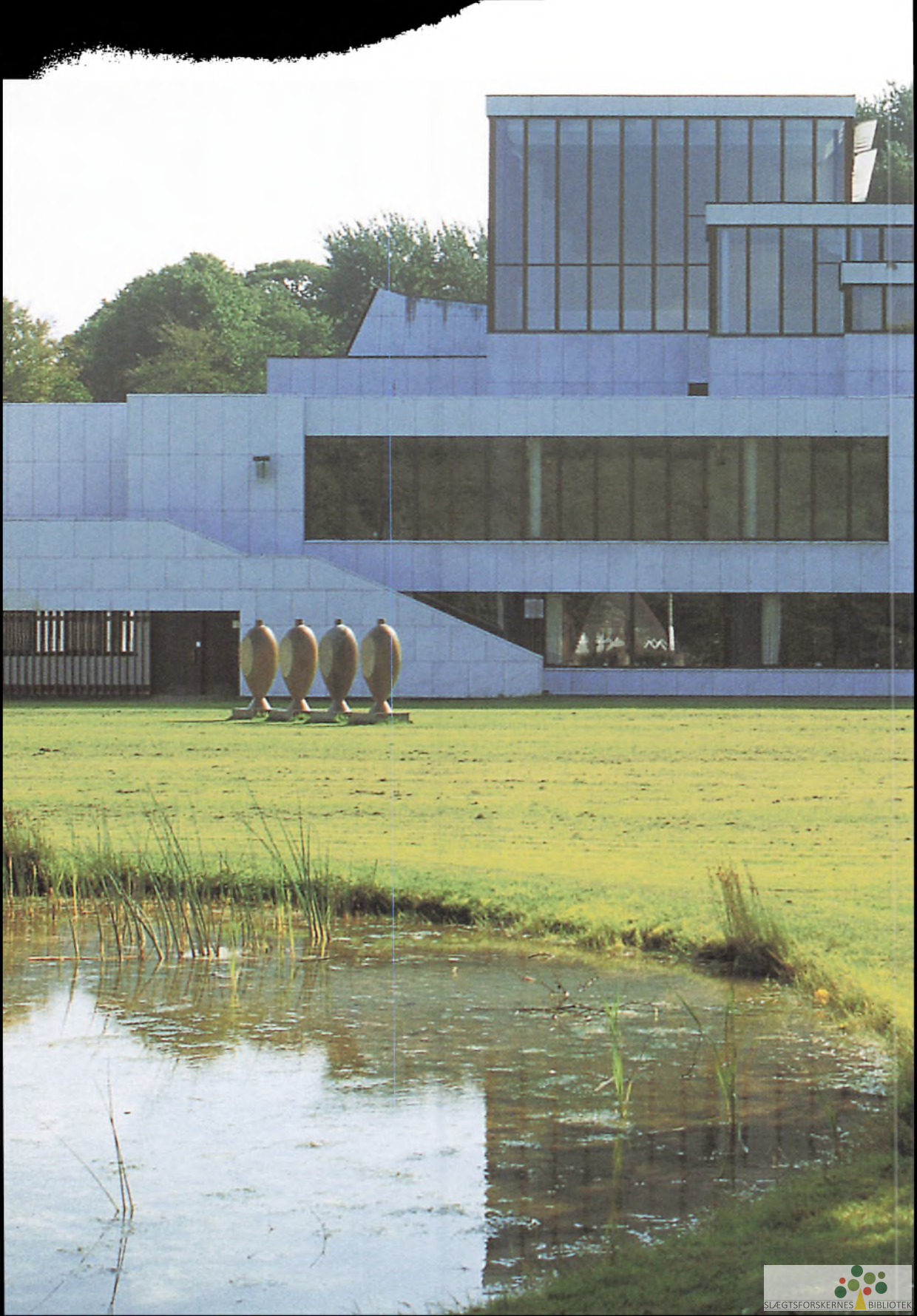
Samtidig besluttede man i kommunen snarest at bygge et nyt og større vandtårn af mere traditionelt udseende i samme område af Dragør. Dette var i brug i årene 1924-1974. Det gamle fyr- og vandtårn stod derefter ubenyttet og glemt hen i det næste trekvarte århundrede. Interesserede fagfolk og bysbørn frygtede for det gamle fyrtårns fremtid, da Dragør Kommune for et års tid siden besluttede sig for at udstykke de stærkt forurenede grunde omkring tårnet til parcelhusbyggeri. Frygten for en nedrivning af tårnet skulle dog vise sig at være ubegrundet, idet kommunen levede op til sit ansvar og sikrede sig, at den kommende grundejerforening for området overtager forpligtigelsen med den fortsatte vedligeholdelse af det smukke gamle tårn.

Kun to andre steder i Danmark har kommuner overtaget ejerskabet af fyrtårne. Det drejer sig om Hanstholm Fyr og Blåvands-huk Fyr. I begge tilfælde er det dog fortsat Farvandsvæsenet, der står for driften af disse endnu aktive og afholdte fyr. Med den hast som den moderne navigationsteknik udvikler sig, vil de fleste af Danmarks større fyrtårne snart være overflødig. På grund af disse bygningers kostbare vedligeholdelsesudgifter vil de næsten alle være truet af nedrivning, med mindre kommuner og støtteforeninger i tide griber ind og sikrer sig ejerskabet samt besidder den nødvendige kapital til den fortsatte vedligeholdelse. Kun en håndfuld af disse fyr er i dag sikret via en fredning, hvorfor hovedparten af vore elskede fyrtårne således går en særdeles usikker fremtid i møde.

Fuglen og den fattige...

af Nina Hobolth

Den 8. juni 1972 var en stor festdag i Aalborg, hvor indvielsen af Nordjyllands Kunstmuseum blev fejret. Der VAR noget at fejre, for bygningen havde – og har – kvaliteter langt udover det sædvanlige. Og endnu mere usædvanligt: Det berømte udenlandske navn Alvar Aalto havde i samarbejde med den danske arkitekt Jean Jacques Baruéel stået bag bygningens udformning.

I en artikel fra indvielsesåret fremhæver redaktør og arkitekt Poul Erik Skrivers: “Oprindelsen til kunstmuseet i Ålborg er det tillidsforhold, der hersker mellem Alvar Aalto og Baruéel”. Med seks års færden på mesterens tegnestue, fra 48 til 54, vidste Baruéel, hvor han havde sin verdensberømte kollega. Det er godt at tænke på, at tilliden affødte en ubesværet arbejdsdeling, hvor Baruéel stod for byggeriet og sikrede gennemførelsens høje kvalitet, mens Alvar Aalto, da konkurrenceforslaget var vundet, svævede over vandene.

Det tog 15 år fra den nordiske konkurrence blev afholdt i 1957, til museumsbygningen kunne indvies. Byggehistorien er andetsteds beskrevet indgående, her skal det blot konstateres, at det for en provinsby af Aalborgs størrelse ikke var nemt at finansiere det store projekt. Begejstringen for det smukke hus gjorde dog en række politikere, bestyrelsesmedlemmer og embedsmænd utrættelige i kampen for en realisering, der på visse tidspunkter syntes umulig.

I 1995 blev Nordjyllands Kunstmuseum fredet. Bygningsfredningskontoret anførte, at “Begrundelsen for beslutningen er, at Nordjyllands Kunstmuseum i dansk arkitektur betragtes som et hovedeksempel på den sene, monumentale modernisme”.

Med fredningen fik behandlingen af bygningen så at sige en bestemt retning: Den skal som hovedprincip bevares, som den er!

Men havde det været vanskeligt for Aalborg Kommune at være “bygger”, synes det i skrivende stund endnu vanskeligere at være “vedligeholder”. Vanskeligt, men ikke umuligt. Lad mig konkretisere: Aalborg Kommune bekostede en ny tagdækning i 1991-92, og Aalborg Kommune iværksatte i 1996-97 en delvis omlægning af forpladsen, fordi de store granitfliser havde forskubbet sig. I 1998 blev facadestenene nedvasket og møttet med kalkvand, og via medfinansiering fra museets “egne” midler blev forpladsen færdiggjort i 2000-2001.

Ingen håndværkere i dagens Danmark synes dog at kunne levere et så godt håndværk som det oprindelige, til de priser, som en kommune kan og vil betale. Det kan konstateres, at bygningen ikke må forfalde, men dagens vedligeholdelse når ikke op på den kvalitet, bygningen havde oprindeligt.

Der er også gråzoner, som er omfattet af fredning, men som ligger i forfald. Nordjyllands Kunstmuseums skulpturhave har granitkanter, hvis fliser forskubber sig og falder

ned. Den hvidmalede mur omkring haven skaller og forvitrer. Og samtidig prøver vi indenfor kunstmuseets "eget" budget at udskifte tæpper, der er plettet af regnvand og ødelagt af slid, at udskifte sammenbrændte lysarmaturer, m.m. Vi har netop gennemført en nænsom ombygning af indgangspartiet, der ellers fra efterår til forår lod blæst og kulde få al for uhindret adgang til husets indre.

Nordjyllands Kunstmuseum har sine gode og sine dårlige dage. Om sommeren står bygningen hvid og skær i kontrast til grønne bladhang og blå himmel. Om vinteren ses det, at den venter på en stærkt påkrævet afvaskning i kalkvand, der kan mætte de forvitrede porer i marmorhuden og dermed forhindre yderligere forfald. Nordjyllands Kunstmuseum er rig på skønhed, men fattig på ressourcer. Som daglejere for vores smukke herskerinde må vi tigge os frem til tålelige tilstande, p.t. gæl-

der det parkeringskælderens loft, der blæser ned i flager og hvis forslåede plader ikke mere kan genbruges.

Harme kan gøre denne artikel til et rasende protestskrig mod tingenes tilstand. Og dog. For Aalborg Kommune og kunstmuseet selv gør, hvad vi kan, i det behårde ræs om ressourcerne. Vi ønsker brændende at huset fremtræder med skønhed og "vedligeholdt" værdighed. Men som daglig bruger af huset kan vi også undertiden jamre over, at det med vedligeholdelse skal være så svært. Når staten freder, er det jo vores fælles værdier, der søges beskyttet. Motiveringen bag en vedligeholdelse er ikke snævertsynet, egoistisk eller kortsigtet. Motiveringen bag og formålet med Nordjyllands Kunstmuseum er den kunstneriske berigelse, det kulturelle løft og det traditionsbærende fællesskab. Det er så enkelt, – og dog så svært.

Post & Tele
Museum

SCENEN

Løvestrade

“Staten bygger ikke billigt, men den bygger til gengæld godt!”

af Liv Skovholm

Kommunikationens historie i Danmark begyndte for alvor i 1624, da Christian IV grundlagde Det Kongelige Danske Postvæsen. I begyndelsen havde det til huse i private ejendomme, og man skal frem til det unge demokratiske samfund i årene omkring 1900, før staten selv begyndte at bygge huse til de danske kommunikationsvirksomheder. I denne periode opstod et akut behov for mere plads i kommunikationens huse som følge af en kraftig udvidelse af Post- og Telegrafvæsenets aktiviteter.

I Rigsdagstidende kan man følge de heftige debatter, nybyggerierne gav anledning til. Der var nemlig delte meninger om, hvorvidt man skulle leje sig ind i eksisterende bygninger eller man skulle opføre helt nye. I langt de fleste tilfælde valgte man at bygge selv – og man byggede dyrt.

Debatten i Rigsdagen viser, at man betragtede de nye, dyre bygninger som en investering, som de ekspanderende virksomheder kunne tjene hjem via stigende indtjening. I Rigsdagen afslører forhandlingerne tydeligt, at Systemskiftet havde skabt det længe ventede politiske våbrud, der fik politikerne til at turde, selvom bølgerne kunne gå højt i hvert enkelt ting og tingene imellem. På tværs af politiske skel oplevede man nu en generel vilje til at lade det civile, statslige Danmark få en tidssvarende profil. Imod de økonomiske betæneligheder rejste sig stærke argumenter for, at staten skulle bygge præsenterbart. Et

klart eksempel herpå er debatten om Statstelegrafens nye hovedsæde i København.

Statstelegrafens havde hidtil haft hovedsæde sammen med postvæsenet i Postgården i Købmagergade 33, men pladsen var blevet for trang. Mens postvæsenet fik nyt hovedsæde i den imponerende Centralpostbygning i Tietgensgade, der stod klar i 1912, blev der i 1906 stillet forslag om at flytte Statstelegrafens hovedsæde til en lejet bygning på Gl. Mønt. Den forekom dog en del af Folketingets medlemmer for ussel:

“Jeg mener, at naar man skal bygge en ny Telegrafstation, burde Staten bygge selv. Ganske vist bygger Staten ikke billigt, men den bygger til Gengæld godt...” (medlem for Odense, Peter Martin Madsen Halsted, Højre. Folketingets Forhandlinger 1906, sp. 2854). Efter den følgende udvalgsbehandling, der afgjorde sagen til fordel for lejemålet, udtalte mindretallet, der foruden Halsted talte Christoffer Krabbe og Carl Th. Zahle (begge medlemmer af det nystiftede Radikale Venstre):

“Ejendommens Ydre er præget af en Armod, som lidet passer sig for en Bygning, der skal være Centrum for en saa stor Statsinstitution som Telegrafvæsenet i Ørstedes Fædreland ... til sine Hovedinstitutioner bør Staten bygge selv, og bygge saaledes, at Bygningen baade i Holdbarhed og arkitektonisk Henseende kan staa som et værdigt Udtryk for den Tid, der rejste den...”

Lejemålsvedtagelsen gik videre til Landstinget, men vendte tilbage som afslået. Landstingets flertal støttede Folketingets mindretal. Statstelegrafens endte derfor med at få nybyggede lokaler i Købmagergade 35 og 37 tegnet af bygningsinspektør Andreas Clemesen. Han tog behørigt hensyn til naboejendommen, idet han genanvendte dens barokke skema for facaden og respekterede vinduesbåndene. Han strukturerede bygningens vertikale led og forstærkede det svagt betonnede midterparti. Også trekantsfrontonen blev genanvendt som motiv, ligesom vaserne på mezzaninens balustrade hentydede til postgårdens indgangsparti og Heinrich Wencks Centralpostbygning i Tietgensgade.

Rigstelefonen og Statstelegrafens havde til huse i Købmagergade indtil udflytningen til Borups Allé, der påbegyndtes i slutningen af 1950'erne. I 1996-98 gennemgik huset en større renovering og ombygning med det formål at blive ramme for det nystiftede Post &

Tele Museum. Stueetagen rummer nu foyer og butik, medens 1. og 3. sal er indrettet til udstillingsrum. Den mellemliggende 2. sal står til rådighed for Købmagergades Postkontor og fremstår med flere af de oprindelige detaljer. På 4. sal er museets festsal indrettet i den tidligere Interurbansal (mellembyscentral). På det flade tag over kompleksets mellembygning opførtes en ny bygning til museets café, Café Hovedtelegrafens, der dermed fik samme fabelagtige udsigt over Københavns tage, som de ansatte i Statstelegrafens hovedsæde havde haft glæde af.

Facaden fremstår i dag som da bygningen blev indviet i 1923, og over indgangsportalen ses stadig Statstelegrafens flotte monogram. Bygningen har i høj grad levet op til de forhåbninger, Rigsdagen havde til den i 1906. Statstelegrafens tjente pengene hjem, og bygningen står i dag som et værdigt udtryk for den tid, den blev bygget i.

... ..

...

“Vor Fæstning Rønne”

af Niels-Holger Larsen

Rønne Fæstning blev anlagt efter Danmarks flere nederlag til Sverige i midten af 1600-tallet og det endelige tab af Skåne, Halland og Blekinge, hvorefter Sverige etablerede flåde-baser længere sydpå.

Efter flere overvejelser og rekognosceringer på Bornholm og Ertholmene traf Christian V. beslutning om at anlægge en fæstning, i første omgang på Ertholmene i 1684, “Vor fæstning Christians-ø”.

Da kongen besøgte Christiansø og Bornholm i 1687, besluttede han også at anlægge en flådebase i Rønne efter et storstilet projekt med bastioner omkring hele byen. Et citadel, eller kastel i form af et rundt kanontårn, et såkaldt martellotårn, skulle beskytte havnen.

Også andre steder i landet var der i samme periode lignende fæstningsbyggerier, men der er kun tre martellotårne, nemlig Lilletårn på fæstningen Christiansø, krudttårnet i Frederikshavn og Kastelstårnet i Rønne. Den norske ingeniør Anton Coucheron stod for Christiansø's fæstning og dermed også Lille tårn i 1685-87, samt Citadellet i Frederikshavn 1686-90, mens det var en generalkvartermesterløjtnant Peter Poulsen Arboe som udarbejdede planerne for Rønne fæstning i 1688.

Et martellotårn, som har sin oprindelse fra Middelhavsområdet, er et rundt tårn i 2 til 3 etager med krudtmagasin nederst og højere oppe en etage med kanoner indenfor en række åbninger i den kraftige mur. Under begrebet

martellotårn, kunne således også Store Tårn, 1684, på Christiansø tælles med.

Rønnes Kastelstårn, som det dagligt kaldes, er det bedst bevarede af de tre martellotårne. Der er dog tvivl om det kegleformede tag er det oprindelige, og man mener, at den nederste indgang er fra 1700-tallet. Tømmeret i bjælkelagene stammer fra Hammershus, som i den periode også leverede en del genbrugsmaterialer til Christiansø.

Fæstningsværkerne med volde og bastioner omkring Rønne blev påbegyndt, men aldrig færdiggjort; kongens kasse var tom. I 1740-erne udarbejdede Samuel C. Gedde et ambitiøst projekt til fornyet befæstning af Rønne og for forbedring af Christiansø, men selve befæstningsværkerne kom aldrig i gang.

Bortset fra et par småbygninger stod Rønne Kastelstårn i over hundrede år alene på sin bastion, men uden kanoner; tårnet kunne ikke holde til afskydningen og kanonerne var omkring 1700 flyttet til Reedts batteri i “Kanon-dalen” nedenfor ved kysten til sikring af havneindsejlingen.

Efter englænderkrigen 1807-14 blev Rønne Arsenal anlagt lige øst for Kastelstårnet. Først med et magasin i 1816, senere forhøjet 1841, hvor der tillige blev opført et lavethus og et Laboratorium omkring en kuglegård. Alt sammen i dag bevaret og fredet.

Forsvaret tømte bygningerne i 1970'erne og de blev da indrettet til Forsvarsmuseum, med store fine udstillinger i både Arsenal

og Kasteltårnet. Senest har staten sat hele anlægget til salg på det frie marked, til stor undren for det bornholmske samfund og med stor frustration i foreningen Kastelets Venner, som driver Forsvarsmuseet i en dyr og uvis fremtid; formelt opsagt.

Imens kalker og tjærer staten bygningerne, men deres fremtid er i skrivende stund uvis, blandt andet fordi fredning og bygningernes karakter sætter en stærk begrænsning for en udnyttelse. Den nuværende funktion passer dog efter alles mening meget fint til miljø og bygninger; et meget synligt og flot vidnesbyrd om "Vor Fæstning Rønne".

Kvægtorvet, TV2/Danmark

Lad ikke en journalist læse dette

af *Kristian Isager*

Det siger jeg jer bare, det var sjovt at lave. Sagt på nudansk, det var vildt sjovt.

Alene det at lave en splinterny, dansk TV-station i et gammelt bygningskompleks – og hermed medvirke til at genopfinde den dybe tallerken og dokumentere, at det (sagtens) kan lade sig gøre at etablere en ny højteknologisk virksomhed i en fra fødslen absolut lavteknologisk bygning. Det var en fornøjelse at dokumentere, at det ikke blot var en mulighed, men at det også var en økonomisk særdeles spiselig idé – for slet ikke at snakke om “brandingen” – varemærket – ved at placere sig i det gamle Kvægtorvs rammer. Det var næsten ubetaleligt.

Jo mere Extra Bladet i nedgørende, men stærkt underholdende vendinger, omtalte den fremtidige TV-station på Kvægtorvet som Gyllemosen, jo mere tændte det tandpastamilene hos os.

Her var på intet tidspunkt problemer med gyllelugt – og havde for så vidt heller aldrig været det, men jo mere de skrev, jo bedre. Det afspejlede blot den københavnske provinspresses arrogance og trang til hurtig underholdning for folket. Det var i 1987-88.

Tidsplanen sagde otte måneder fra vi – sammen med ingeniørfirmaet Rambøll & Hannemann – satte de første håndtegnede streger på et stykke papir, til den første tekniker skulle kunne rykke ind i bygningerne – og vi nåede det.

Det fortælles ofte, at det at arbejde med ombygning af den ældre, bevaringsværdige bygningsmasse, det er for langsommeligt, besværligt og omkostningstungt.

Det kan selvsagt være korrekt, men man skal også passe på mytedannelserne.

I tilfældet Kvægtorvet i Odense var vi i den situation, at vi ikke kunne have leveret et nybyggeri for TV2/Danmark indenfor den samme tidsplan som vi kunne ombygge det gamle Kvægtorv til formålet.

Vi ombyggede en eksisterende bygning og slap for en lokalplanprocedure – eller holdt så lav profil med det midt i begejstringsrusen over at bygningen genopstod som TV-station, at absolut ingen beklagede sig, men alle glædede sig – måske undtagen den daværende byplanrådmand i Odense, som følte, at han fik stoppet projektet og dets idé ned i halsen af den daværende bestyrelse for TV2 under ledelse af den daværende, legendariske bestyrelsesformand, professor Jørgen Henrik Petersen og den lige så legendariske administrerende direktør Jørgen Schleimann.

Rådmanden havde for længst bestemt sig for, at TV2 skulle placeres i periferien af byen, så det passede ham ikke, da stationens nybakte ledelse mødte op på hans kontor og her fortalte ham, at “de ville have” – Kvægtorvet, der dengang var kommunal ejendom, og kunne de ikke få det, så var det ensbetydende med, at der da var andre interessante byer TV2 kunne lokalisere sig i (!). Efter si-

gende er det en karakteregenskab ved magtfulde politikere, at de ikke kan lide at blive sat til vægs, men her tabte byplanrådmændene – og derved blev det. I dag er historien glemt og kan kun anvendes som en underholdende bisætning i TV2s historiebog.

Når jeg i dag – og det sker stadig tit og ofte – færdes igennem TV2s bygninger på Kvægtorvet, så må jeg indrømme, at jeg bliver glad i min inderste sjæl.

Jeg nyder bygningerne.

Der er noget forunderligt i at ankomme til TV2 og her opleve bygningsanlægget som et lavt, meget smukt byggeri udført i 1911 af røde, danske håndstrøgne mursten, rigt på detaljer – de detaljer murersvendene udførte med den største selvfølge i det håndværksbetonede byggeris guldalder – den vi af praktiske grunde kalder “bedre byggeskik”.

Det oprindelige kvægtorvs arkitekt hed P.C. Monberg, på Fyn mest kendt for sine byggerier af stationer for de fynske lokalbaner og avlsgårde for de større landbrug.

Monbergs skabelon var et “typekvægtorv” udviklet i Sydtykland. I København kendes typen fra Øksnehallen ved Halmtorvet på Vesterbro. I dag ligeledes smukt istandsat til nye funktioner.

For den der første gang besøger TV2 på Kvægtorvet i Odense er det en slående oplevelse at komme indenfor. Her har man lige oplevet de lave røde bygninger udefra – og når man så kommer ind af hoveddøren, så

mødes man af et visuelt sansebombardement: Et højt, let, pavillonagtigt rum med et altid meget smukt lys, det hvad enten man kommer i dagtimerne, i vinter eller sommerhalvåret, eller man kommer ved dag eller nat. Det er forunderligt, og jeg nyder det hver gang.

Rummet kan stå i et helt rosa skær og spejle solnedgangen, det kan stå i et gyldent skær og spejle solopgangen, det kan stå i et gråblåt skær og spejle den hylende snestorm udenfor.

Rumoplevelserne er vidt forskellige alt efter hvor i huset man færdes, men alle rum har fælles karaktertræk.

Hvis jeg havde mit daglige arbejde på TV2/Danmark på Kvægtorvet i Odense, så tror jeg ikke det fysiske arbejdsmiljø – hvis dette alene er en arkitekturbetragtning – kan beskrives bedre end det den tidligere nyhedschef på stationen sagde til mig for nogle år siden: “Kristian, det er første gang jeg har været på en arbejdsplads, hvor jeg ikke i løbet af dagen har følt et akut behov for at gå i byen og købe smøger”.

Egentlig var fællestemaet for denne artikel “Det offentlige bygger og vedligeholder”, men det vil jeg ikke skrive ret meget om, for hvis viceværtten på Kvægtorvet ellers regelmæssigt renser sine tagrender og nedløb, så er det Kvægtorv banalt nemt at holde ved lige og klar til også at gå ind i sit andet århundrede fra 2011. Og det er godt gået.

HOLSTEBØ RETSBYGNING

Det offentlige bygger og vedligeholder

– om Holstebro Retsbygning

af Lars Frank Nielsen

I 1989 fik vi som relativt ny, ung tegnestue mulighed for at være arkitekter på en ny retsbygning i Holstebro. Stort set alt tidligere byggeri for justitsministeriet var udført af Alex Poulsens tegnestue, men man ønskede nu – støttet af unge kræfter i byggestyrelsen – at give andre arkitekter mulighed for at være rådgivere.

3XNielsen blev udvalgt – trods ganske få referencer, hvoraf en lille boligbebyggelse på Blangstedgaards jorder ved Odense var vores vigtigste “kort” i konkurrencen med andre tegnestuer. Der var ikke tale om en prækvalifikation i vore dages forstand – det var også før EU-direktivets tid. Men der var tale om en form, hvor man fremlagde referencer og syn på opgaven.

Det blev startskuddet til en spændende og lærerig proces med en offentlig bygherre, der på den ene side var bundet af en række funktionelle og sikkerhedsmæssige krav, og som på den anden var indstillet på at give disse unge arkitekter mulighed for at vise noget nyt. Tegnestuen blev inddraget i programmeringen med brugermøder og programskitser, og der blev i denne fase også foretaget studieture, hvor en række gode eksempler blev studeret, bl.a. Gunnar Asplunds retsbygning i Sølvesborg fra 1919-21.

Projektet blev til i en tid, hvor de postmodernistiske tendenser var på retur – og nye strømninger omkring dekonstruktivistisk arkitektur så dagens lys. Retsbygningen er præ-

get af disse tendenser, men er samtidig en milepæl i tegnestuens produktion, hvor bygningen tydeligvis har kontinuitet til såvel foregående projekter som til efterfølgende.

Konceptet for bygningen var meget enkelt: Retsvæsenet, den dømmende magts forankring i samfundet, er klart udtrykt i husets tyngde og de splittede betonprismers solide placering på grunden. Henover disse prismers svæver et metaltag, formgivet som en flyvinge og adskilt fra de tunge bastioner af glas – billedligt talt som “loven, der svæver over individerne” Tre solide sorte terrazzosøjler markerer indgangen som henholdsvis den lovgivende, den dømmende og den udøvende magt.

Retsbygningen ligger tæt på bycentret. Lidt tilbagetrukket fra gaden er administration og hovedindgang placeret i en aflang, to etages bygningskrop, som sammen med de tre kraftige søjler sender et klart signal om bygningens funktion. Mod villabebyggelsen er huset splittet op i mindre enheder som harmonerer med villaernes skala. Disse enheder indeholder de to retssale og dommerkontorer. Programmæssigt ønskede man derudover to fysisk adskilte venterum for henholdsvis anklager og anklagede, da man ikke skulle befinde sig i samme lokale inden selve retshandlingen. Vores fortolkning blev mere åben og luftig – vi skabte ét sammenhængende vente- og foyerområde, hvor de ventende adskilles ved hjælp af de nicher, som opstår mellem

retssalene. Det var en anden måde at se tingene på, men der var opbakning fra brugerne, herunder en meget entusiastisk dommer Opperman, som inden sin pension nåede at tage huset i brug.

Selve byggeprocessen var også en øvelse i avanceret byggeteknik. Huset var tænkt opført i beton, støbt på stedet, og det daværende Rasmussen & Schiøtz hidkaldte de bedste betonfolk i landet for at løse denne opgave. I dialog med dem blev bygningen færdigprojekteret – og de karakteristiske vandrette metalbånd, som angiver de trinvis støbeskel er bl.a. indført på baggrund af de mulige støbeprocesser og vibreringsteknikker. Det er således et meget fint støbearbejde, der er udført, og bygningen står her 10 år efter stadig, som da den var ny.

For os som tegnestue var det en fantastisk mulighed at skulle projekttere og færdiggøre en sådan bygning. Der blev lagt utallige timer og kræfter i opgaven. Det var vores chance for at bringe os i en højere division indenfor branchen og dermed komme i berøring med andre opgaver af samme kaliber. Referencer er jo vores væsentligste kraftstof og adgang til nye projekter, selvom der også er andre faktorer, der spiller ind. Vi blev vist dén tillid og det er bl.a. på den baggrund, at vi i dag har en tegnestue med omkring 60 ansatte.

Derfor er det så vigtigt, at det offentlige som bygherre giver nye, unge tegnestuer mulighed for at være med i prækvalifikationer. At man i det mindste tager én “dark horse” med i konkurrencer om vigtige huse til staten, hvad enten det drejer sig om kulturbygninger, undervisningsbygninger, fængsler eller retsbygninger.

Bygning
27

Psykiatrisk Hospital i Århus

– et nyt hospital i et gammelt hus

af Jørn Gade

Små gravemaskiner kryber ned langs soklerne og laver plads til forbindende tunneler. Og indendøre bliver gamle etageadskillelser banket ned og erstattet med nye. Hvor håndværkerne er ved at være færdige, går malerne efter og maler de gamle træpaneler op. Udsigten fra de store vinduer er i top: Store grønne træer i en flot park. Nedenfor mellem træerne skimtes Århus Bugtens blå vand – og længere ude igen Mols. Rammerne kunne være i top for et fornemt luksushotel.

Det er dog ikke noget hotel, men et hospital for folk med psykiske problemer. Der er ikke bare tale om en renovering, men om at rejse et splinternyt hospital inde i et gammelt hus. Det har været noget af en udfordring for bygherren Århus Amt, for arkitekter og ingeniører, for håndværkerne – og for de personalegrupper, som har brugt de gamle rammer – og som lidt efter lidt er ved at flytte tilbage til nogle helt nye afdelinger med tilsvarende nye behandlingsprincipper.

Den politiske beslutning om at sætte Psykiatrisk Hospital i Risskov i stand blev taget i 1994. Nogle få år før overvejedes det seriøst at sælge det store kompleks, der lå placeret i et af Århus' bedste kvarterer. Der kunne komme mange penge i kassen ved et salg, omend nogle eller måske mange altså skulle bruges til at bygge noget helt nyt.

Der var noget særligt ved stedet, som ikke bare ville kunne genetableres i nye rammer: En egen ro, storhed og skønhed. Og så var

der også noget særligt ved bygningerne. Mange havde godt nok forbundet årtiers håbløshed omkring sindssyge med de gule bygninger – og havde ikke øje for de arkitektoniske kvaliteter, før interesserede ejendoms-mæglere meldte sig.

I 1852 indviedes efter mange årtiers diskussion en helbredelsesanstalt for sindslidende i Århus. Diskussioner om det enkelte menneskes ret og værdi, den første grundlov og en stor tro på fremtiden, gav også håb for de sindslidende, der i århundreder – hvis de var syge nok – uden nogen retsbeskyttelse var blevet forvist fra de offentlige rum.

Psykiateren Harald Selmer var en af tidens oprørske læger, der ville forandre 1800-tallets psykiatri, sådan som den blev praktiseret på landets eneste hospital for gale på Skt. Hans ved Roskilde – og i en række hospitaler rundt om i landet. De sidstnævnte hospitaler havde intet at gøre med nutidens hospitaler. Det var opbevaringssteder, hvor folk blev gemt – ikke behandlet. De dårligste lemmer blev i bogstaveligste forstand planket inde – og fik deres fornødenheder gennem en lem. Patienterne fik ingen behandling – og larmede i al deres nød. Deraf ordet galeanstalt.

Det var denne tilstand Selmer og andre gik imod og fik overtalt tidens politikere til at gøre noget ved. I første omgang skulle arkitekt Frederik Ferdinand Friis have tegnet den nye anstalt, men inden mange streger var slået, gik opgaven videre til den nyudnævnte byge

ningsinspektør for Nørrejylland, Gottlieb Bindsbøll.

Der opstod et tæt samarbejde mellem den kommende cheflæge Selmer og arkitekten Bindsbøll. Begge var de undervejs i forberedelserne til den nye anstalt på ture rundt i Europa for at se det nyeste af det nye. Harald Selmer havde nogle ideer omkring den nye behandling, som skulle gives: Ro, skønhed og forfriskende søbade var nogle af ingredienserne i den nye behandling. Det fandt man på markerne lige nord for Århus-borgernes gamle skov, Risskov. Bindsbøll studerede bl.a. indretning og farver rundt om i Europa. Karakteristisk for byggeriet blev hans gotiske trappegavle, der leder tankerne hen på gamle danske herregårde med stoisk ro.

Modellen fra Risskov blev gentaget med mindre ændringer i Middelfart, Vordingborg og hvor der ellers i de følgende årtier byggedes nye helbredelsesanstalter. Der var oprindeligt plads til 60 patienter i Risskov. I de følgende år kom stadig flere patienter til, og de svage behandlingsmuligheder blev trods efterfølgende bygningsudvidelser udhulet af et stort patientpres.

I dag er der en større biologisk og psykologisk viden om sindslidelser. Der findes medicin, der sammen med forskellige behandlinger og støtte kan dæmpe de psykiske lidelser. Megen af denne støtte og behandling gives i dag udenfor hospitalerne, som dog ikke af den grund er blevet overflødige. I den værste psykiske krise er hospitalerne stadig nødvendige.

Psykiatrisk Hospitals ledelse bad, efter beslutningen om en forbliven i Risskov, inge-

niører og arkitekter om at lave skitser til et nyt hospital i den gamle bygningsskal. Skitserne blev diskuteret igennem, og efterfølgende blev stuer, kontorer og gange bygget op i fuld målestok: Kunne man bruge de nye rum? Kunne der skaffes de nødvendige enestuer til alle? Og hvordan skulle den tilhørende nye behandling af patienterne foregå? Diskussionerne bølgede frem og tilbage, indtil muligheder og ønsker var ført sammen. En sidste krølle på planerne var at få de nødvendige bygningsmæssige forandringer i de fredede huse godkendt. Mellem de større forandringer var bl.a. en forhøjelse med en etage af nogle mellembygninger, så de kan fungere sammen med de resterende bygninger. Her blev der stillet krav om at genbruge de gamle og stadig helt friske spær fra de gamle bygninger. Det ønske blev som flere andre opfyldt.

I nogle vaskekældre var der i 1930'erne blevet malet nogle fantastiske billeder af maleren Ovaraci. Hans navn blev kendt, da Asger Jorn i 60'erne tog nogle af hans billeder med til anerkendelse i Paris. Ovaracis billeder er i forbindelse med ombygningen ikke bare reddet, men bragt frem i dagslyset. De kan i dag ses ved indgangen til et af de nye afsnit, som blev indviet i sommeren 2001.

Tanker om at æstetiske værdier betyder noget også for sindslidende, var dengang i 1852 nye og centrale. Nu i 2002 kan de samme tanker stadig bruges. Ikke i et renoveret hospital, men i et moderne hospital i en fornem gammel skal. I 2003 genindvies de sidste forandringer, der blandt andet har givet 160 eneværelser med eget bad og toilet.

Det offentlige bygger boliger

– Københavns Kommunes boligbebyggelse ved Borups Allé

af Hannelene Toft Jensen

Det offentlige, det vil her sige kommunerne, gjorde sit indtog på boligmarkedet efter 1. verdenskrig. Før den tid, frem til 1908, var alt etagebyggeri, specielt i København, privat finansieret og opført. Det var i høj grad håndværkerkonsortier, der stod for opførelsen og bankerne, der via rundhåndede byggelån finansierede byggeriet.

I tiden efter århundredeskiftet blev der bygget ganske overordentligt meget, man taler om byggespekulationens periode. Det medførte, at rigtig mange lejligheder stod tomme, de kunne ganske simpelt ikke udlejes. I 1908 gik bunden ud af boligmarkedet og flere banker krakkede som følge heraf.

Det medførte et øjeblikkeligt stop af byggeriet, og da markedet var overfyldt, varede det flere år før det igen kom forsigtigt i gang. På det tidspunkt brød 1. verdenskrig ud og byggematerialer kunne med langt større fortjeneste eksporteres. Resultatet var, at da verdenskrigen endte i 1918, var ikke alene alle de tomme lejligheder fyldt op, men der var en ganske overvældende bolignød. Kommunerne måtte inddrage skoler og andre offentlige lokaler til husvilde familier.

Det offentlige havde hidtil nægtet enhver deltagelse i boligbyggeri. Der var gennemført et par love om støtte til byggeforeninger, men det var en rentesikring og ikke en offentlig deltagelse i byggeriet. I København havde kommunen besluttet, efter en ophedet debat, at bygge 3 små boligblokke til Valby

Gasværks arbejdere, men det var alt, hvad det var blevet til.

Det første egentlige offentlige byggeri var husvildeboliger. Og her gik man i København radikalt til værks, man bad anerkendte arkitekter som Anton Rosen om at tegne bolig-anlæg til husvilde. Men Københavns Kommune indskrænkede sig ikke til at opføre husvildeboliger. Kommunen havde ført en meget aktiv opkøbspolitik af jord, og lå på dette tidspunkt inde med store arealer i byens yderdistrikter. Her gik kommunen mange steder i gang med opførelse af vedvarende boliger til mindrebemidlede – og bebyggelsen ved Borups Allé er en af de første.

Bebyggelsen består af boligkarreer langs Borups Allé og Vestergårdsvej og indeholder i alt 410 små to-værelses lejligheder. Planløsningen i det store boligområde er opbygget aksialt med friarealerne delt op i offentlige og private rum. Ud til Vestergårdsvej er det offentlige friareal udlagt som en stor græsplæne, der understreger den stramme plan, mens de private friarealer er småhaver bagved bebyggelsen. Samtidig blev der udlagt haver langs alle karreer til benyttelse for stuelejlighederne – disse haver er i dag nedlagt langs Borups Allé.

Bebyggelsen er tegnet af Poul Baumann, Ivar Bentsen og Anton Rosen. Poul Baumann og Ivar Bentsen bliver senere bannerførere for hver sin retning indenfor boligbyggeriet. Baumann viderefører etagehuset i de klassi-

cistiske karrierer og Ivar Bentsen indfører rækkehuset som boligform.

Bebyggelsen er et spændende og fremtidsrettet bud på boliger for mindrebemidlede, som det hed i tiden. Af økonomiske grunde måtte alle dimensioner holdes nede, således er etagehøjderne 2,60 m. for på den måde sparede man overrammer over vinduerne. Desuden sparede man køkkentrapper ved at bygge brandaltaner, der kunne nås fra to tilstødende lejligheder.

De økonomiske begrænsninger tvang arkitekterne til at finde helt nye løsninger, som medførte at byggeriet kom til at indeholde et element af kollektiv ånd, det vil sige en indbygget omsorg for beboernes trivsel fra både bygherres og arkitekters side. I byggeriets midterfløj lå der forsamlingshus, der foruden møde- og festsal indeholdt lokaler til bibliotek, læse- og vuggestuer og endelig var der

badeanstalt i kælderens. Hertil kommer, at småhaverne bag byggeriet netop var store nok til at der kunne dyrkes lidt grøntsager, altså en tankegang der lægger sig nær kolonihavebevægelsen.

Byggeriet er et bud på, hvordan byggeri for mindrebemidlede kunne udvikle sig, men det blev aldrig fulgt op. Kort tid efter opførelsen af disse bebyggelser svinger arkitekturmoden over til nyklassicismen, hvor boligbebyggelser bygges i fortovslinien, uden adskilte friarealer, og hvor det eneste nye var den åbne gård i karréens midte.

Også i provinsbyerne tog det offentlige over i denne periode, og byggede små grupper af udlejningsejendomme. I næsten hver Købstad kan man finde disse ejendomme, der i en senere eftertid lidt nedladende er kaldt "Kommunehuse".

Aarhus Universitet, Universitetsparken

af Niels Chr. Sidenius

Så kort og fyndigt kan det siges, og straks ser mange mennesker det for sig: Rækkerne af gule murstenshuse placeret omkring den morænekløft, der skærer sig igennem landskabet fra Ringgaden i nord til Kunstmuseet i syd. Der er imidlertid en del mere at sige om Aarhus Universitets bygninger, både dem, der ligger i Universitetsparken, og dem, der ligger udenfor.

Sammentænkningen af bygninger og landskab er i Universitetsparken helt enestående – personificeret ved samarbejdet mellem arkitekten C.F. Møller og landskabsarkitekten C. Th. Sørensen. Fastholdelsen af nogle overordnede principper for bygningernes form, indbyrdes placering og placering i landskabet skaber indtrykket af en overordnet plan bag den enkelte bygning. Det har der ikke været tale om. I øvrigt har trofastheden over for det oprindelige funktionalistiske formsprog ikke medført stilstand, idet der i en række detaljer signaleres både tradition og udvikling baseret på denne.

Tydeligst fremstår dette ved det seneste byggeri i Universitetsparken, opførelsen af Auditoriehuset, der blev indviet i maj 2001. Ved sin størrelse og form – to hovedhuse, der er forbundet af en mellembygning – og ved sin buede lofts- og vægkonstruktion, er det kendte arkitektoniske udtryk videreudviklet. Placeringsmæssigt spiller denne bygning flot sammen med Aulaen i Universitetsparkens nordlige randområde, faktisk understreger

denne forbindelse de sigtelinjer på langs og diagonalt i parken, som var et væsentligt landskabsarkitektonisk princip lige fra det første byggeri.

Auditoriehuset skaber også en forbindelse mellem de eksisterende huse af gule mursten og "Victor Albeck-bygningen", den tidligere "Statens Fødselsanstalt i Jylland". Denne nybarokke bygning blev ved universitetets overtagelse af den renoveret fra top til bund. Både indvendigt og udvendigt skete det med stor respekt for bygningens særlige charme og karakteristika. Således blev loftsetagens synlige bjælker bevaret, og et par sidebygninger blev revet ned for igen at lade bygningens oprindelige symmetriske form komme til sin ret.

Universitetsparkens gule murstensbygninger vedligeholdes og renoveres også, og i disse år skiftes der ikke mindst vinduer. Både her og ved den ombygning af rum og etager, der løbende foregår for at tilpasse bygningerne til nye behov fra forskningen og undervisningen, er det bærende princip de oprindelige former og materialevalg. Selv om der rundt omkring kan findes udslag af ny kreativitet, for eksempel i form af forskellige mønstre i den linoleum, der efterhånden erstatter gulvenes uhensigtsmæssige nålefil.

Lige uden for Universitetsparken gennemførte Aarhus Universitet for bare få år siden en omfattende renovering af bygningerne i den tidligere Langelandsgades Kaserne. De

er nu blevet indrettet til kontorer, undervisningsrum, teatersal, værksteder osv., så man med god grund kan tale om et nyt indhold i nogle gamle, men traditionsbevidst renoverede bygninger.

Der foregår i øjeblikket to store nybyggerier til universitetsformål, begge uden for Universitetsparken og begge forskellige fra de kendte gule murstenshuse. Nobelparken lige over for parkens nordøstre hjørne spiller i materiale- og farvevalg sammen med Kommunehospitalet og det tidligere Ortopædiske Hospitals røde murstensbygninger. Men bygningernes form og den flade tagkonstruktion giver dem deres helt eget præg. I øvrigt bliver der tydelig forskel mellem Nobelparkens færdiggjorte randbebyggelse og de tre byg-

ningsstave, der er under opførelse på grundens midte. Heri indgår også et auditorium med glas som det gennemgående materiale, så her er vi et stykke fra begrebet "Aarhus Universitet, Universitetsparken".

Det er vi også med det andet aktuelle universitetsbyggeri lidt mod nordvest. Her i Katrinebjergområdet placeres universitetets it-forskning og -undervisning sammen med forskellige samarbejdsparter på området. Nye discipliner kræver nye bygninger – og der er ganske langt fra Katrinebjergs glaspartier og store glatte, sorte flader til de gule mursten. Fælles for byggerierne er imidlertid en stræben efter kvalitet, fleksibilitet og hensigtsmæssighed, og ordet traditionsbevarelse har her en entydig positiv klang.

Frederiksberg Slot

af Søren Lundquist

I 1703-4 opførte Frederik den fjerde et nyt landslot på bjerget ved Valby. Først byggedes porthuset der endnu er hovedadgangen til slottet. Hovedbygningen var H-formet omtrent som i dag, men noget mindre. Bygmeisteren var sandsynligvis generalbygmester Johan Conrad Ernst, som gennem årene fik meget at gøre med slottet samt en del andre af kongens bygninger. Det færdige slot var hollandsk barok med rødmaledede vægge, hvorpå der var malet hvide fuger. Taget var sortglaserede tagsten.

Kongen var glad for stedet, men ønskede mere plads. Den opgave blev overdraget til etatsråd Wilhelm Friedrich von Platen, der allerede så småt var involveret i færdiggørelsen af det første slot. Platen entreerede med arkitekten Christof Marselis, der netop var bekendt med det nyeste nye fra Italien. Det udvidede slot blev færdigt i 1709 og for første gang så københavnernes en glat pudset, gullig, næsten hvid facade med et lavt kobbertag.

Hovedbygningen var da udvidet til det omfang den har i dag, men uden forbindelse til det endnu fritstående porthus. Dette blev der først rådet bod på i 1736-38, hvor Laurids de Thura forbandt porthus og hovedbygning med de endnu eksisterende sidebygninger og rundinger, inspireret af kolonnadelukningen af pladsen foran Peterskirken i Rom. Overgangen mellem hovedbygning og sidebygninger etableredes med lidt lavere port-

bygninger med næsten fladt tag og oprindeligt afsluttet med et rækværk over gesimsen.

Frederiksberg Slot slap lykkeligt gennem den pengefattige periode i 1760'erne, hvor flere slotte solgtes til nedrivning. Således forsvandt f. eks. Haderslev, Skanderborg, Nykøbing F og Hørsholm slotte, der var blevet kongen for stor en byrde. Andre overlevede, men forfaldt.

Gennem 17- og 1800-årene foretoges flere ændringer i slottets indre. Blandt de vigtigste skal nævnes en modernisering af riddersalen samt indretning af et marmorbad i hovedbygningens kælder. C. F. Harsdorff og hans elev Peter Meyn stod for projektet, der er enestående i dansk arkitektur.

Slottet stod nu næsten uforandret frem til 1829, hvor Jørgen Hansen Koch fik til opgave at skabe forbindelse mellem runding og porthus. Før ombygningen, skulle man ud af rundingen for at komme ind i porthuset. Dette blev den sidste større ændring af slottets ydre.

Benyttelsen af slottet begyndte at aftage sidst i 1700-årene og afsluttedes definitivt i 1852. Med den mindske interesse for slottet forsvandt også bevillingerne til den nødvendige vedligeholdelse. Det blev måske slottets redning, at hæren i 1868 kunne overtage bygningen til officersskole og påbegynde en langvarig og krævende istandsættelse. I den indledende fase så det ganske vist skæbnesvangert ud for slottet, da hæren ønskede kirken omdannet til laboratorium, marmorbadet

til syrebad og flagbalkonen til observatorium. Dette forhindredes af J.J.A. Worsaae fra Danske Kongers Kronologiske Samling på Rosenborg, der i samarbejde med Kgl. Bygningsinspektør Etatsråd Ferdinand Meldahl fik projektet ændret. Disse kompetente personer fik tillige båndlagt marmorbadet, det kinesiske rum og Sophie Magdalenes paradekøkken. I sidstnævnte er alle vægge beklædt med de sjældne fliser fra den længst forsvundne porcelainsfabrik i St. Kongensgade.

Hovedbygningens tag havde oprindeligt ikke den nuværende pagodelignende form. Det gik lige ned i en indvendig tagrende, så gesimsen stod helt fri uden skygger. Indvendige tagrender er her til lands meget sårbare, og det går næsten altid galt. Dette blev også tilfældet på Frederiksberg slot, hvor omfattende råds-kader medførte, at næsten alle hovedbygningens tagbjælker i 1883 blev repareret med lasker, hvorefter taget blev ført ud over gesimsen til en udvendig tagrende.

Hæren viste efterfølgende en stor pietetsfølelse for bygningen og foretog gennem årene en tilbageføring af rum, der var blevet indrettet til lejligheder. I perioden 1928-32 foretoges en omfattende istandsættelse, hvor flere rum blev ført tilbage til deres oprinde-

lige udtryk med stuklofter og marmorerede døre og paneler. Sådan fremtræder bygningen i dag.

De sidste år er der foretaget en tiltrængt reparation og vedligeholdelse af bygningens tage og facader. Herudover er riddersalen og rummet over salen, som kaldes Rosen, blevet sat i stand. Rosens store loftsmaleri "Maskerade" af Benoît le Coffre er rensset og restaureret. Løstsiddende stuk i det store stukloft er fastgjort og Rosens oprindelige farve på paneler og døre er fundet bag nyere marmoreringer og genskabt.

Man kan let føle, at de sidste årtiers store interesse for gamle bygninger er ny, men dette er ikke tilfældet. Bevaring og restaurering har været foretaget i mange hundrede år, selvom det tidligere var forbeholdt dannede personkredse og institutioner. Hæren, nu Forsvaret, er stadig bruger af Frederiksberg slot, som ved mange forskellige lejligheder vises frem til gæster, turister og fagligt interesserede personer. Det fortsat høje engagement i slotets historie og vedligeholdelse betrygger, at man også fremover kan glæde sig over en af barokarkitekturens bedst bevarede bygninger i Danmark.

SKAGENSBANEN

Skagen Station

af Hans Rex Christensen

Stationsbygningen i Skagen kan betragtes isoleret, men bør rettelig ses i sammenhæng med hele byggeriet langs Skagensbanens linieføring. På samme måde må man have for øje, at banen uløseligt er knyttet til byen og dens historie. Fisk, turister, martørv, gymnasiaster, fiskemel og handelsskoleelever er i generationer blevet fragtet frem og tilbage mellem Skagen og Frederikshavn.

I mangfoldige år diskuterede man hedt hvad byen havde mest brug for: en havn eller en bane. Længe vægrede de bevilgende myndigheder sig mod overhovedet at foretage investeringer af samfærdelmæssig karakter i Skagenområdet. Så længe man ikke havde styr på sandflugten kunne der ikke blive tale om at anlægge hverken vej eller bane. I 1880'erne begyndte dæmningsarbejderne så småt at vise deres effekt, og da også klitplantagerne ved Skagen, i Bunken og i Aalbæk var etableret, havde man omsider fået styr på terrænet. I 1889 blev loven om anlægget af Skagensbanen vedtaget og Skagen byråd fik overdraget koncessionen. Den 24. juli 1890 kunne man indvi Danmarks første smalsporsbane. Det skete i overværelse af indenrigsministeren, kronprinsen og kongen, som også benyttede lejligheden til at nedlægge grundstenen til Frederikshavn nye kirke.

Ved banen blev der opført egentlige stationsbygninger i Aalbæk og i Skagen. Endvidere blev der bygget vogterhuse med ventesale og stoppesteder i Højen, Hulsig, Bunken,

Napstjert, Jerup, Rimmen og Elling. Stationen i Skagen blev tegnet af arkitekt Thomas Arboe (1836-1917). Den bestod af en hovedbygning i blank mur forsynet med skifer-tag. Bygningen var 41 alen lang og havde et midterparti i to etager samt to sidefløje. I nederste etage var indrettet banegård med ventesale. I overetagen boede driftsbestyrelsen. Desuden fandtes to udhuse mod øst og vest samt et 48 alen langt pakhus og toldkammer.

Banen blev straks til uvurderlig nytte for byen og i særdeleshed for fiskeriet, som med de forbedrede afsætningsmuligheder kunne øge indtjeningen betragteligt. Stadig fiskede man dog fra åben strand, men da først havnen var blevet anlagt i 1904-1907, blev der for alvor brug for at sende fisk ud af byen. Byens karakter af badested betød samtidig, at persontrafikken øgedes.

På foranledning af den unge driftsbestyrer, ingeniør M.T. Hansen, vedtog bestyrelsen i 1913 at lade stationen ombygge. Arbejdet blev overladt til arkitekt Ulrik Plesner, hvis mangeårige medarbejder Thoralf Ridder udførte tegningerne. Murermestrene Støtt og tømrermester B. Truelsen havde entreprisen, som medførte en markant forandring af bygningen. Husdybden blev øget i hele bygningens længde og mod øst blev der opført en mellembygning der forbandt det gamle vaskehus med hovedbygningen. Taget blev gjort stejlere, fik halvvalm og blev forsynet med vingetegl.

Balkoner blev etableret på sidehusene. Alle facader blev pudset og kalket gule med hvidtede hjørnekvadre og gesimser. Indvendigt blev der budt på bedre kontorlokaler til personalet, en stor hal for publikum med et passende antal billetsalgssteder og indleveringspladser for rejsegods samt to nye ventesale for II og III klasse. Nu var Skagensbanen virkelig pyntet op til de mange kongemodtagelser, som fandt sted fra 1914, hvor Chr.X. havde bygget sommerboligen "Klitgården".

Ombygningen af Skagen Station blev starten på et fyrrårigt samarbejde mellem Ulrik Plesner og Skagensbanen. Den sidste opgave, som blev løst året før han døde i 1933, var ombygningen af Aalbæk Station. Plesner ombyggede og nyopførte stationsbygninger på hele strækningen fra Skagen til Frederikshavn samtidig med at han tegnede pakhus, maskinværksted, lokomotivremise, vognremise og motorvognsremise. Især smedie- og kontorbygningen med det helvalmede tag og tårnet med pyramidetag bærer Plesners signatur. De fleste af byggearbejderne fandt sted i 1920'erne, efter at banen var blevet normalsporet.

I banens første driftsår afgik der tog fra Frederikshavn kl. 10.15. Med en gennemsnitsfart på 21 km i timen nåede man Skagen ved 12-tiden. "Middagstoget" havde post,

aviser samt fremmede gæster ombord, og skagboerne valfartede til stationen for at se, hvem der nu var med. Hotelkarlene stod klar til at slæbe turistbagagen hen til Brøndum, Royal, Folden, Cimbria og andre af byens overnatningssteder.

Således var Skagen Station fra starten et helt centralt element i byens bevidsthed. Det er den også i dag, selv om der i midten af 60'erne var mange røster fremme om at flytte stationen ud til byens indkørsel. Man mente, at banen delte byen i to dele på en uheldig måde i forhold til byudviklingen mod vest og nord. Og vist er det, at det i lange tider ikke var helt fint at bo "på den anden side af viadukten". Stationen blev dog liggende, hvor man klogeligt lagde den i 1890. Indvendig er den blevet nænsomt moderniseret og udvendig fremtræder den næsten, som da Plesner og Ridder tegnede den i 1913.

Siden 1990 har man haft Skagen Turistforening som logerende i den kongelige ventesal, så station og turistbureau i fællesskab kan servicere passagerer og turister. I årene 1968-71 solgte man stationsbygningerne i Napstjert, Højen, Hulsig og Rimmen, men Skagensbanen består – også efter fusionen i 2001 med Hjørring-Hirtshalsbanen til Nordjyske Baner A/S.

Skolen ved Sundet og friluftsskolen

af Kim Dirckinck-Holmfeld

Skolen ved Sundet var blandt de første aula-skoler i Danmark. Tidligere havde Kai Gottlob forestået Katrinedalsskolen (1934), som også er en aulaskole, men G.B. Hagen og Edvard Thomsens Øregaards Gymnasium var det første eksempel på en skolebygning, hvor alle rum grupperes omkring en overdækket gård. Hvor Øregaards Gymnasium, opført i 1923-24 er præget af nyklassicismen har Kai Gottlob helt og holdent annekteret funktionalismen. Forbilledet findes dels i Otto Haeslers skole i Celle, dels må Hannes Meyers skole i Bernau have været inspirationskilde. Tidens optagethed af lys, luft og hygiejne afspejles tydeligt, men også forbindelsen til naturen indgår i skolen, der var udstyret med skolehaver, rosenhaver, pergolaer etc. Alle funktioner markeres klart, ja nærmest demonstrativt, så huset fremstår som sammenstykkede volumener omkring den overdådige aula med Gottlobs eget københavnskort på gulvet og kompasrose i loftet. I aulaen var det grønne islæt markant med blomsterhaverne på balkonerne, der gennem en stor del af skolens liv har givet et frodigt bidrag til atmosfæren i det festlige rum.

Skolen er oprindeligt beregnet til 1500 elever placeret i normalklasser på 6 x 8 m/48 kvm. I dag er der ca. 700 elever på hovedskolen.

I tilknytning til Skolen ved Sundet blev opført en Friluftsskole for svagelige børn som »i skolen både undervises i almindelige sko-

lefag og kan få en passende pleje, som kan gavne og styrke dem legemligt. De får deres måltider tilberedt på skolen, de skal have hviletid og de kan få den fornødne lægebehandling i skoletiden – i samråd med skoleoverlægen«, (ARKITEKTENs månedshæfte 1938 side 182).

Denne skolebygning er måske den mest transparente, der nogensinde er opført i Danmark. Adgang til det trapezformede anlæg sker via en lav tilspidsende indgangsføj, der forbinder den enetages »hygiejnefløj« med de karakteristiske ottekantede klasselokaler. Via en rampe, som er et kompositorisk motiv mod skolegården, er der adgang til den formidable liggesal med prismatiske glaspartier, der kunne åbnes om sommeren. I »hygiejnefløjen« var der spisesal, håndvaskerum for piger og for drenge, lysbade og nordfløjen rummede lægeværelse, sygeplejerske og en gymnastiksal. Gårndanlægget havde en helt usædvanlig intimitet med en forsænket legeplads i den nordlige del. Alle klasseværelser havde udgang til haven.

Skolen var beregnet på 144 børn med 24 i hvert af de ottekantede klasserum. I dag er den skole for handicappede børn.

Skolen ved Sundet er under tiltrængt renovering og fornyelse, så de små klasselokaler slås sammen til større. Friluftsskolen derimod er misligholdt i en grad, så det burde kunne anmeldes til politiet – især fordi skolen er fredet. Liggehallen anvendes ikke til noget

og ethvert indgreb efter Kai Gottlob har forringet skolens arkitektur.

De mange muligheder for grønne indslag udnyttes ikke længere, og skolen præges af

ressourcemangel og manglende omsorg.

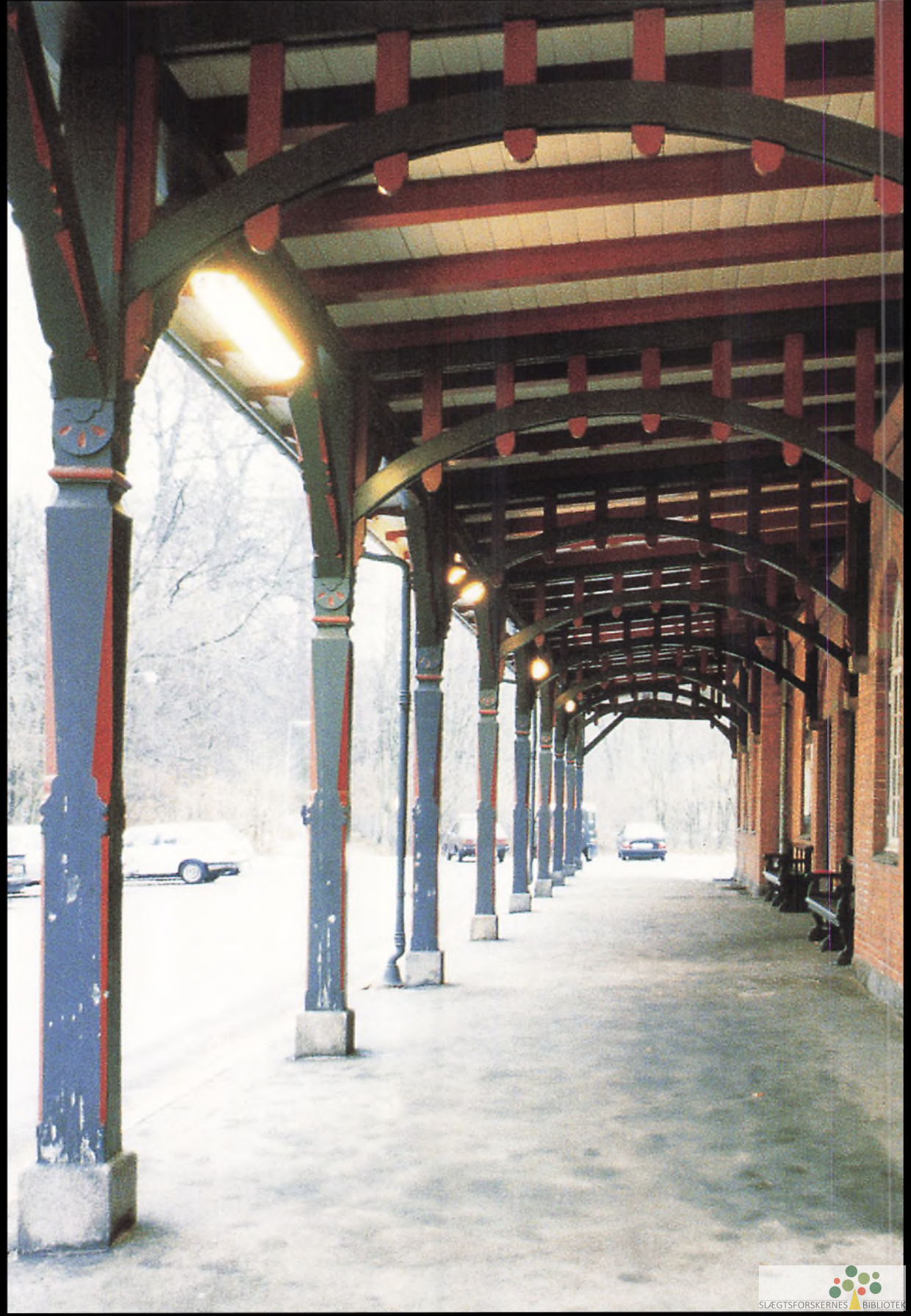
Det er en skandale i en så velhavende tidsalder og en skamlet på Københavns Kommune.

7

Perler på kysten

af Thomas Kappel

De første jernbaner anlagdes også i Danmark på privat initiativ, men tidligt kom dette arbejde under offentligt tilsyn og snart også drift og eje. Det er en udvikling der har kendetegnet mange landes jernbaner. Ved de første anlæg i Jylland oprettedes i 1860 Indenrigsministeriets tilsyn med statsbaneanlæggene, der også omfattede et tilsyn med bygningernes kvalitet. Tilsynshvervet, der altså også havde et markant æstetisk aspekt, blev varetaget af arkitekt Niels Peter Christian Holsøe (1829-94), som også kom til at udforme mange af disse stationsbygninger. Så var han jo også sikker på, at de blev udformet til hans tilfredshed.

Allerede de private jernbaneselskaber så arkitekturen som en værdifuld formidler af deres identitet. Således blev det tidens fremtrædende arkitekt J.D. Herholdt, der tegnede Københavns anden banegård for at stationen kunne være solid, repræsentativ og æstetisk tiltalende og stå som et billede på selskabets kompetence. Dette fortsatte da samtlige hovedbaner kom under staten, og det gjaldt de mange lokalbaner, der anlagdes i stor stil i årtierne omkring år 1900. Trods benævnelsen privatbaner var der reelt tale om offentlige anlæg, der også havde klausuler om lødige og smukke bygninger indeholdt i deres bevillinger.

Heinrich Wenck (1851-1936) kom til statsbaneanlæggene i 1882 som Holsøes assistent og efterfulgte ham som banernes første arki-

tekt 1891, og blev De danske Statsbaners første overarkitekt 1916. Wenck står uantastet som dansk jernbanearkitekturs centrale arkitekt med et fuldt værk udover det meste af landet. Wencks indflydelse kan spores helt til 1960erne, og hans tegnestue var søgt af tidens dygtigste yngre arkitekter, og flere af disse "elever" tegnede private baners stationer som nydelige små villaer.

Wencks største opgaver har været Københavns Hovedbanegård og Hovedpostgården, men hans kunstneriske hovedværk må være kystbanestationerne fra 1897. Strækningen fra Østerport til Snekkersten skulle også have international trafik, det gav mulighed for at vise landets niveau og stationsbygningerne skulle her være noget særligt.

Kystbanen blev et *gesamtkunstwerk*, hvor de arkitektoniske elementer går op i en enhed. Modsat andre strækninger kom her ikke standardbygninger, men variationer over et tema omfattende hovedbygninger, pakhuse, udhuse, remiser, aptering og små ledvogterhuse og tjenesteboliger. Alt holdt i en nationalromantisk stil meget inspireret af tidens engelske villaideal.

Kystbanens særlige kvaliteter har været anerkendt gennem hele dens 105-årige historie, skæmmende indgreb har været få og ikke uoprettelige. I løbet af 1980erne iværksatte arkitekt i DSB Leif Hernø (1916) udarbejdelsen af en registrant over etatens værdifulde bygninger, et arbejde der udmøntede sig i mere

end 40 grundige arkitekturhistoriske registranter. Det er betegnende at samtlige kystbanestationer blev registreret. Ved Planstyrelsens temafredning af jernbanestationer 1991 blev bygninger ved Østerport, Klampenborg, Skodsborg og Vedbæk fredet. Mange af de øvrige bygninger er af de respektive kommuner erklæret bevaringsværdige.

I det sidste år er de fleste kystbanestationer blevet istandsat og renoveret, hvilket indpakning i stillads og presenning har vist. De gamle stationer kræver en del vedligehold, især malerarbejde. Dertil er hovedsynderen indtrængende vand med råd og svamp i trækonstruktionerne og frostsprængninger i mur til følge.

Sådan var det også tilfældet i Skodsborg, der nu står fint nyrestaureret med pietet for den kulturarv, bygningerne udgør, og som

DSB stadig er stolt af at lade sig repræsentere ved. Tiden er en anden i dag end den augustdag i 1897, da det første tog rullede forbi det ganske imponerende dobbeltanlæg. Skodsborg station har ikke haft billetsalg eller trafikbetjening længe, jernbanemæssigt er den et trinbræt, og bygningerne udlejet til andre formål. Dette har desværre medført, at den smukke ventesal i to stokværk og med raffineret farveholdning og udsmykning ikke længere giver ly til passagerer fra skov og sanatoriummen, men er aflåst.

Det er en skam for de 1250 personer, der ifølge sidste optælling dagligt benytter stationen. Heldigvis udstyrede Wenck den også med loggiaer, herfra må det smukke ydre nydes til toget bringer os hjem fra skoven.

Nænsom bygningsbevaring og forebyggende vedligeholdelse af ældre huse

af Søren Vadstrup

3 myter om bevaring og restaurering af ældre huse

Mange mennesker har 3 fejlagtige fordomme om det at eje og vedligeholde ældre bygninger:

- Det er dyrere at bevare – end at skifte ud eller bygge nyt
- Det er ikke foreneligt med kravet om moderne komfort
- Det er svært eller umuligt at finde gode og kvalificerede håndværkere

Alle tre fordomme er helt forkerte, hvilket bl.a. kan bevises gennem eet soleklart eksempel, nemlig vedligeholdelse og istandsættelse af husets mest udsatte, komplicerede og for-gængelige bygningsdel: *Vinduet*

Begreberne restaurering og renovering

En anden sejlivet fordom indenfor vedligeholdelse og istandsættelse af ældre bygninger er, at begrebet *restaurering* medfører en meget museal, elitær, krævende og dyr form for istandsættelse, der først og fremmest er møntet på fredede bygninger, slotte, herregårde osv.

For størsteparten af de almindelige ældre huse, der ikke er fredede, kan man derfor benytte en mere håndterlig og langt billigere istandsættelsesmetode, nemlig *renovering*, hvor der skiftes betydeligt mere ud, arbejdes

helt frit med indretning, ruminddelinger, skil-lerum, facader, vinduer, kviste mv., og eksperimenteres med nye materialer og metoder.

Men er det nu også rigtigt? Min påstand er faktisk, og for den tålmodige læser vil jeg bevise det, at det forholder sig lige omvendt. *Restaurering* med traditionelle materialer og metoder medfører langt den billigste istandsættelse på længere sigt – og myten om at det er så frygteligt dyrt at eje og passe ældre huse skyldes, at man *renoverer* alt for hårdhændet fremfor at *vedligeholde* og *restaurere* nænsomt.

Lad os derfor se lidt nærmere på disse to begreber: Restaurering og renovering.

De holdninger og den konkrete praksis, der karakteriserer det, man kalder *restaurering*, og som bl.a. er nærmere beskrevet i Raadvad-Centerets *Restaurerings-Kodex*, der indgår i Centerets kurser og informationsmaterialer, er:

- Nænsomhed og respekt overfor husets originale materialer
- Bevaring og reparation frem for udskiftning
- Benyttelse af traditionelle materialer frem for moderne løsninger eller produkter
- Kvalitet frem for kortsigtet økonomi
- Skabelse af arkitektonisk helhed – både i detaljen og totalt
- Et internationalt formuleret og vedtaget Restaurerings-Charter

De holdninger og konkrete indgreb, der karakteriserer *renovering* er:

- En stor grad af destruktion af de originale materialer
- Byggeskader som følge af eksperimenter med nye materialer og metoder
- Dårlig holdbarhed ved at satse på kort-sigtet økonomi frem for langsigtet kvalitet
- Introduktionen af ødelæggende, modeprægede elementer ind i huset
- En ugenkendelig, kønsløs bygning – både indvendigt og udvendigt, uden sjæl eller arkitektonisk helhed
- Bl.a. fordi der mangler klart formulerede bevaringsholdninger.

Bare et blik på ovenstående, samt tusindvis af eksempler gennem de sidste 20-25 år viser, at denne form for “renovering” medfører langt den dyreste og mest hårdhændede istandsættelse – frem for ovennævnte definition af “restaurering”.

Nænsom Bygningsbevaring

Dette er et stort og meget uheldigt paradoks for bygningsbevaringen i Danmark, og da “renovering” måske praktiseres i 95% af tilfældene, vil Raadvad-Centeret i forbindelse med BYGNINGSKULTUR & HÅNDVÆRK 2002 med temaet “Det offentlige bygger og vedligeholder” lancere et nyt samlande begreb, der bedre end det “belastede” ord *restaurering*, beskriver den praksis, Raadvad-Centeret, Kulturarvsstyrelsen og en lang række restaureringsarkitekter, har stået for i mange år. Vi vil kalde dette *Nænsom Bygningsbevaring*, der defineres som:

- en nænsom, minimal, bevarende og respektfuld vedligeholdelse og istandsættelse
- der samtidigt lever op til moderne komfort

- der samtidigt repræsenterer den total økonomisk billigste form for vedligeholdelse og
- istandsættelse – billigere end helt nye huse, bl.a. ved at satse på langsigtet kvalitet og holdbarhed,
- udført af fagfolk med den rette uddannelse, erfaring og kompetence
- med traditionelle og gennemprøvede materialer og løsninger
- samt ikke mindst ved at indeholde et enkelt og klart formuleret *bevarings-kodex*
- der bl.a. sikrer en arkitektonisk helhed, både i detaljen og totalt

Vi skal samtidigt hurtigst muligt se at få afskaffet den alt for ofte praktiserede og fordyrende *hårdhændede renovering* af ældre bygninger.

Det er ikke penge, der mangler, desværre

Når man ser, hvor mange penge såkaldt “almindelige mennesker” propper i *hårdhændede renoveringer* af såkaldt “almindelige ældre huse”, kan man konstatere, at det *ikke* er penge, der mangler, når folk køber disse huse op og går igang med den helt store tur. Og det sker desværre overalt: I København, Nordsjælland, Kalvehave, på Fyn eller i Vestjylland. Men pengene bruges bare forkert, til hårdhændede udskiftninger, der ikke holder så godt som det gamle, til byggeteknisk dårlige løsninger og til helt unødvendige, modeprægede påhit. Der gøres simpelthen alt for meget, for dyrt og forkert, når uerfarne og uvidende husejere, håndværkere eller rådgivere tager fat på et gammelt hus.

Beviset

Der hvor stort set “alle” er enige om, at her må en udskiftning da være den bedste, billigste og rigtigste løsning, er gamle vinduer. De

sidder jo der med afskallet maling, med løs kit, rustne beslag, og “bølgede” ruder. Utætte og dårligt isolerende er de også, hamrende besværlige at vedligeholde med ustandselig skraben og maling på sprosser, rammer og karme. En hvilken som helst håndværker, som man spørger, siger også selv, at de er “plumrådne”. Hvis de ikke skiftes omgående, går der svamp i hele huset.

De nye vinduer har termoruder, de har gummilister og er tætte. Sprosserne og rammerne er næsten magen til de gamle – og så fås de i plast, aluminium eller plastikmalet og vacuumimpregneret træ. Isoleringsevnen er helt i top, så de nye vinduer har nærmest tjent sig selv hjem på få år. Hvad er der overhovedet at betænke sig på?

Problemet er blot, at ingen, og slet ikke dem, der så brændende vil skifte de gamle vinduer ud, har gjort sig den ulejlighed at sammenligne de to alternativer på et helt ens, teknisk og videnskabeligt underbygget grundlag. Det har Raadvad-Centeret nu gjort, i samarbejde med Energistyrelsen og Danmarks Tekniske Universitet – med et temmelig overraskende resultat.

Undersøgelserne er trykt i en lille bog om “Vinduers Varmetab” af Thomas Kampmann og i en ny udgave af bogen “Gode råd om VINDUER” af Søren Vadstrup. Begge ligger til gratis syn på Raadvad-Centerets Viden-Database på Internettet på www.raadvad.dk.

90% af alle gamle vinduer kan holde mindst 100 år mere

Og hold Dem nu fast. For det første har Raadvad-Centeret vist at 90% af de 50-100-150 eller 200 år gamle vinduer, der enten ønskes skiftet ud, eller er blevet skiftet ud – og nu ligger i en container eller andre steder – trods afskalning, kit, rust etc., er i *ganske glimrende* tilstand – og aldrig burde være skiftet ud.

For det andet har vi vist at denne enestående holdbarhed skyldes en kombination af en fremragende trækvalitet, selektiv opskæring (spejlskæring), spinkle dimensioner, minimale vandlommer samt maling og vedligeholdelse med linolie-maling.

Og for det tredje har vi vist, at de gamle vinduer, takket være disse 5 elementer, rent faktisk er hårdere, stærkere og mere vandafvisende i dag end de var, da de blev fremstillet for 100-200 år siden. Selv nye vinduer, fremstillet med samme konstruktion og med samme slags materialer, vil først opnå den samme hårdhed, styrke og enestående kvalitet om 100 år.

De gamle, originale trævinduer, som man uden at blinke kyler ud, er rent faktisk *på toppen* af deres ydeevne og har, trods deres sørgelige udseende, aldrig været mere hårde og modstandsdygtige i træet. Praksis viser, at de ofte kan klare sig 25-50 år helt uden vedligeholdelse, maling eller kit – og alligevel sættes i stand og holde i 100 år *mere*. Her må selv plast, aluminium og vacuumimpregneret træ stå af. Nu smider vi rask væk dette “guld” ud, på grund af ukvalificeret og uprofessionel rådgivning af husejeren.

Nænsom istandsættelse er billigere, totaløkonomisk end udskiftning

Men så er der jo det med pengene. For det første har Raadvad-Centeret i samarbejde med praktiserende firmaer udviklet et system af nænsomme, men rationelle istandsættelsesmetoder, der til enhver tid er *totaløkonomisk* billigere end udskiftning med nye tilsvarende termo- eller energitermovinduer af træ, plast eller aluminium. Det bevises bl.a. også af officielle tal fra Boligministeriet og Byggeriets Udviklingsråd (BUR).

For det andet har de sammenlignende energi-beregninger for vinduer i ens størrelse og opdeling, af træ, plast eller aluminium, med termoruder, energitermoruder, koblede eller

forsats vinduer, som DTU har udført for Raadvad-Centeret og Energistyrelsen vist, at når de gamle istandsatte vinduer forsynes med tætte, indvendige forsatsvinduer med energiglas eller energitermoruder, så isolerer de betydeligt bedre end tilsvarende termo-vinduer med de nyeste og bedste energiruder.

Ved smårude, eller bare torammede vinduer får man en så kraftigt reduceret isoleringseffekt ud af termoruderne, at andre 2-lags løsninger, uden metalkanter, er langt bedre.

Termovinduer er fejlanbragte på ældre bygninger – af isoleringsmæssige grunde

Dette har vi desværre været 40 år om at opdage, for så længe har termoruderne kostet millionvis af fine gamle vinduer i Danmark. I dag kan vi konstatere, at termovinduer og energitermovinduer er *fejlanbragte* på ældre bygninger – på grund af den dårligere isoleringsevne, i forhold til f.eks. forsatsvinduer. Raadvad-Centerets og DTU's beregninger viser tilmed, at de fleste termovinduer til ældre huse, der produceres og sælges i dag, ikke engang opfylder bygningsreglementet. De er rent faktisk ulovlige at bruge. Alle, der overvejer at investere i nye termovinduer, rådes derfor til at forlange dokumentation for U-værdien for *hele* vinduet – ikke kun for ruden.

Kernetræ er billigere at vedligeholde og holder længere end plast eller aluminium

Relanceringen af linoiemalingen til vinduer, rigtig brug af denne, kombineret med et veldefineret *vedligeholdelses-program* for linoiemalede vinduer, som Raadvad-Centeret har udviklet, gør at vi kan bevise, at gamle trævinduer er langt billigere at vedligeholde, totaløkonomisk, end nye tilsvarende termovinduer

af træ, plast eller aluminium. Heri indgår bl.a. også, at termovinduerne har en rystende kort levetid, nemlig ifølge Energistyrelsen 17-20 år. Der gives af samme grund kun 5 års garanti på dette produkt.

Når det derfor kan bevises med tekniskvidenskabelige beregninger, tørre tal og praktiske erfaringer, at det rent faktisk er billigere at *sætte gamle vinduer i stand*, end at skifte dem ud med nye, at en energiforbedring med forsatsvinduer rent faktisk *isolere bedre*, og derved sparer mere varme og flere penge, samt at de gamle vinduer rent faktisk er billigere at *vedligeholde* og også holder betydeligt længere – så skal der ikke mange udregninger til at vise, at det også *samlet*, alt i alt, ud fra en *totaløkonomisk* beregning, er den billigste og bedste løsning at bevare, istandsætte og energiforbedre de gamle vinduer frem for at skifte dem ud.

Og her har vi endda slet ikke været inde på æstetik, arkitektur og kulturhistorie, hvor diverse nye termovinduer er en sand katastrofe for et ældre hus.

Hjælp til husejerne

Når en *nænsom bevaring* af et så sammensat og kompliceret element som vinduerne, hvor der oven i købet findes hypermoderne produkter på markedet, beviseligt er billigere, mere bevarende og oven i købet bedre i forhold til moderne komfort, så skal der igen ikke meget hovedregning til at indse, at en *nænsom bevaring* af meget enklere bygningsdele som facader, døre, skillevægge, gulve, taget osv. efter de samme enkle, nænsomme og billige principper og materialer, må være langt billigere end en *hårdhændet renovering*, hvor alt skiftes ud. Det gælder både for disse detaljer i sig selv – som for huset som helhed.

Den bedste hjælp, man kan give de husejere, der synes det er for dyrt at passe og vedligeholde ældre bygninger, er *uvildig råd*.

Bygningskultur og Håndværk 2002 – Det offentlige bygger og vedligeholder

Det offentlige har skabt mange fine bygninger og har fortsat en forpligtelse til ikke bare at bygge godt, men i lige så høj grad til at vedligeholde det byggede på den håndværksmæssige bedste måde.

Med årets tema »Det offentlige bygger og vedligeholder« har Bygningskultur og Håndværk 2002 sat fokus på det særlige ansvar som stat, amter og kommuner har over for vor bygningskultur. I hæftet gives der en række eksempler på bygninger, som det offentlige har bygget gennem tiderne.

Kulturarsstyrelsen
Kulturministeriet